

10.33537/sobild.2025.16.1.14

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 25.08.2024
Kabul edildiği tarih: 07.11.2024

Article Info

Date submitted: 25.08.2024
Date accepted: 07.11.2024

HAREZM VE ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDEKİ “VEFÂTİ BOL-” ÖBEĞİNDE GENITIVE DURUM ANALİZİ^{1 2}

GENITIVE CASE ANALYSIS IN THE PHRASE “VEFÂTİ BOL-” IN KHOREZM AND CHAGATAY TURKISH

Ayberk KURTGEL

Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ayberkkurtgel@gmail.com

Elçin YILMAZKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
elcinyilmazkaya@gmail.com

Anahtar sözcükler

Vefâti bol-; Genitive; Harezmi
Türkçesi; Çağatay Türkçesi;
Belirlilik

Keywords

Vefâti bol-; Genitive; Khorezm
Turkish; Chagatay Turkish;
Definiteness

Öz

Harezmi ve Çağatay Türkçesinde sıklıkla karşılaşılan “vefâti bol-” öbeğinde yer alan “vefâti” adı, üzerinde Possessive (Poss) barındırmasına rağmen “Fâtıma razhâ Peygâmbir ‘as’dın altı ay soñğ vefâti boldı” gibi tümcelerde Genitive biçim birimine bağlanmamaktadır. Bu durumun aksine “Havvânırñ vefâti boldı” örneğinde Genitive görmek mümkündür. Ayrıca “vefâti bol-” öbeğinin, “bol-” eylemi dışında yanına “turur” koşacını alarak yüklemlemediği de (*Havvânırñ vefâti turur) görülmüştür. Bu çalışmada bunların nedenleri arasında, ilgili Ad Öbeğinin (AÖ) yüklemleşme esnasında tümce başında Konu Öbeğini (Topic Phrase) oluşturacak bir Sifat İşlevli Yan Tümcenin henüz gelişmediği vurgulanmıştır (*bolğan Havvânırñ vefâti turur). Konu Öbeğinin olmayışı, Belirleyici Öbeğinden (Determiner Phrase) yoksun olmayı da beraberinde getirmektedir. Sifat İşlevli Yan Tümce tarafından öbek baskılanmadığı için “vefâti”, yerine göre “bol-” eyleminden farklı olarak adlara Genitive atayabilmektedir. Genitive ile çekimlenmeyen adlarda ise “bol-” eyleminin Yalın Durum atadığına ilişkin bir yaklaşım öne sürülmüştür. Ancak Türkiye Türkçesinde adlara Genitive işaretlenmesinde parçacıklar, gösterimseller ve sayıların etkisi büyükken bu dilsel öğeler Harezmi Türkçesinde Genitive barındırmamaktadır. Bu durum, Genitive’i klitik (clitic) olarak düşünmemizin önünü açmıştır. Diğer yandan, Ad Öbeğinden oluşan ve Possessive’li başa sahip olan diğer unsurların Genitive ile “vefâti” başına bağlanamaması, Bağlanma Teorisi (Binding Theory) etrafında incelenmiştir. Adıların B İlkesini ihlal etmesinden dolayı bu öbeklerin Genitive ile çekimlenip “vefâti” başıyla öbekleşmediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Abstract

The noun “vefâti” in the phrase “vefâti bol-”, which is frequently encountered in Khorezm and Chagatay Turkish, is not connected to the Genitive morpheme in sentences such as “Fâtıma razhâ Peygâmbir ‘as’dın altı ay soñğ vefâti boldı” although it contains a Possessive (Poss). On the contrary, it is possible to see the Genitive in the example “Havvânırñ vefâti boldı”. In addition, it was observed that the phrase “vefâti bol-” cannot be predicated by taking the copula “turur” (*Havvânırñ vefâti turur) except for the verb “bol-”. In the study, among the reasons for these, it is emphasized that a Relative Clause that will form the Topic Phrase at the beginning of the sentence has not yet developed during the predication of the relevant Noun Phrase (NP) (*bolğan Havvânırñ vefâti turur). The absence of a Topic Phrase also means the absence of a Determiner Phrase. Since the phrase is not modified by the Relative Clause, “vefâti” sometimes can assign the Genitive to nouns, apart from the verb “bol-”. An approach has been put forward that in nouns that are not inflected with Genitive, the verb “bol-” assigns the Nominative Case. However, in Türkiye Turkish, while particles, demonstratives and numbers have great influence to be marked nouns with Genitive, the fact that Genitive does not exist at the morphological level in Khorezm Turkish has paved the way for us to think of the Genitive as clitic. On the other hand, the fact that other elements consisting of Noun Phrase and having a Possessive head cannot be connected to the head “vefâti” with Genitive has been examined around the Binding Theory. Since the pronouns violate Principle B, these phrases cannot be inflected with Genitive and cannot be phrased with the head “vefâti” finding has been reached.

¹Evrensel Dil Bilgisi çerçevesinde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda Genitive ve Possessive gibi terimlerin Türkçede tam karşılığı bulunmaması ve kullanımlarının pek yaygın olmamasından ilgili terimlerin İngilizcesi tercih edilmiştir.

²Bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmakta olan “Eski Türkçede Genitive Yapı” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

0. Giriş

Türkçede “*bol-*” eylemi, Eski Türkçeden itibaren yanına bir ad alarak yardımcı eylem veya hafif eylem (light verb) olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra “*bol-*” eylemi, tarihî metinlerde “*vefâtı bol-*” örneğinde asıl eylem formunda ortaya çıkmaktadır. Sözü edilen örneğe Nehcû'l-Ferâdis (NF), Kısasü'l-Enbiyâ (KE) ve Neseb-nâme Tercümesi (NT) eserlerinde rastlanmaktadır. Metinlerden elde edilen verilere bakıldığında öbeğin, Gösterici ('Gös', Specifier 'SPEC') veya Tümleçle ('Tüm', Complement 'COMP') birleşmesi bakımından farklı görünümsergilediği görülmektedir. Konuyla ilgili, metinlerden elde edilen veriler aşağıdaki gibidir:

(1) “*vefât-ı*” biçiminde 3. tekil kişi uyumuyla oluşan bu sözcük, uyuma girdiği kimi örneklerde Genitive Durum ('GenD', Genitive Case 'GENC') ile öbekleşmemektedir. GenD almayan adlar genellikle özel adlar olduğu gibi (1a), özel ad dışındakileri de GenD'siz olarak görmek mümkündür. Özel ad dışındaki adlar, çoğul biçim birimi alarak bir kümeyle (şahâbalar) veya o kümenin içindeki üyeleri bildiren parçacilla (ba'zıları) ortaya çıkabilir (1b). Parçacıllı yapının dışında da GenD almayan çoğul adlara rastlanmaktadır (1c):

a. “[5] (7)

...*Taqı Fâtıma-nı 'Alî-ka cüftlendür-di, velîkin Fâtıma razhâ-Ø*

and Fatma-ACC Ali-DAT marry-PST however Fatma may Allah be pleased-NOM

Peygamber 'as'-dın altı ay (8) sonğ vefât-ı bol-dı-Ø ...”

prophet pbuh-ABL six month after death-3SG.POSS become-PST-3SG

‘...Fatma’yı da Ali’yle evlendirdi. Ancak Fatma Radiyallahu Anha, Peygamber Aleyhisselam’dan altı ay sonra vefat etti...’

‘...He married Fatima to Ali. However, Fatma (may Allah be pleased with her) died six months after the Prophet (Hz. Muhammed, peace be upon him ‘PBUH’)...’

NF (Eckmann, 1995)

b. “[80] (1)

...*şahâba-lar-Ø taqı ba'zı-ları-Ø anda vefât-ı*

companion-PL-NOM and some-3PL.POSS-NOM there death-3SG.POSS

bol-dı-lar...”

become-PST-3PL

‘...sahabelerin bazıları da orada vefat etti...’

‘...some of the companions also died there...’

NF (Eckmann, 1995)

c. “[424] (7)...*At[a]-ları-Ø¹ vefât-ı bol-dı-Ø...*”

ancestor-3PL.POSS-NOM death-3SG.POSS become-PST-3PL

‘...ataları vefat etti...’

‘...their ancestors died...’

NF (Eckmann, 1995; Ata, 1998)

(2) GenD almadan “*vefâtı*” ile öbek kuran adların yanı sıra GenD alanlara ilişkin örnekler de mevcuttur. Bunlar genellikle 3. tekil kişi uyumuyla ortaya çıksa da (2a-b) Neseb-nâme Tercümesi’nde 1. tekil kişi uyumuyla kurulan GenD’li öbeklere de rastlanmaktadır (2c):

¹ Metin çevirisinde “*atlar*” olarak geçen bu sözcüğün aslının Aysu Ata tarafından hazırlanan dizinde “*ata*” olduğu tespit edilmiş ve tarafımızca köşeli parantez içinde metin tamiri yapılmıştır.

a. “[19r] (20)...*Havvā-nuḡ vefāt-ı bol-dı-Ø...*”

Havva-GEN death-3SG.POSS become-PST-3SG

‘...Havva vefat etti...’

‘...Havva died...’

KE (Ata, 2019)

b. “[34] (2)

...*Beşir-nuḡ yüz-i-Ø qap-qara bol-dı-Ø taqı ol kēce*

Bashir-GEN face-3SG.POSS-NOM pitch-black become-PST-3SG and that night

vefāt-ı bol-dı-Ø...”

death-3SG.POSS become-PST-3SG

‘...Beşir’in yüzü kapkara oldu ve o gece vefat etti...’

‘...Bashir’s face turned black and he died that night...’

NF (Eckmann, 1995)

c. “144...*Men-iḡ vefāt-ım bol-ğan-dın keyin...*”

1SG-GEN death-1SG.POSS become-PTCP-ABL after

‘...Ben vefat ettikten sonra...’

‘...After I died...’

NT (Eraslan, 1996)

(3) Bazı örneklerde ise uyum biçim birimine sahip öbeklerin “*vefātı*” başıyla birleştiği görülür. Bu tür örneklerin geçtiği yerlerde dikkati çeken, diğer öbek başının GenD almadan “*vefātı*” başına bağlanmasıdır:

a. “[255] (3)...*Sufyān bin ‘Uyayna-nuḡ ata-sı-Ø*

Sufyan who is son of Uyayna-GEN father-3SG.POSS-NOM

vefāt-ı bol-dı-Ø...”

death-3SG.POSS become-PST-3SG

‘...Sufyan bin Uyayna’nın babası vefat etti...’

‘...Uyayna who is father of Sufyan died...’

NF (Eckmann, 1995)

b. “[107] (3)

...*cüft-üm-Ø vefāt-ı bol-up tur-ur-Ø...*”

husband-1SG.POSS-NOM death-3SG.POSS become-PST stand.COP-PRS-3SG

‘...eşim vefat etmiştir...’

‘...my husband had died...’

NF (Eckmann, 1995)

c. “[131] (4)

...*Ol kimerse-ler cümle-si-Ø (5) şehir-de vefāt-ı bol-dı-lar-Ø...*”

those person-PL all-3SG.POSS-NOM city-LOC death-3SG.POSS become-PST-3PL

‘...O kişilerin hepsi şehirde vefat etti...’

‘...All of those people died in the city...’

NF (Eckmann, 1995)

(4) “*vefât*” başı bazı yerlerde yanına özel ad alarak Ad-Ad Birleşigi (AAB)² gibi davranmaktadır. Bu durum, Kısasü'l-Enbiyâ'da aşağıda verilen örneklerde görülmektedir:

a. “[117r] (15)...Şu‘ayb-Ø *vefât-ı* *bol-mış* *êr-di-Ø...*”

Shuayb-NOM death-3SG.POSS become-EV.PST be.COP-PST-3SG

‘...Şuayb vefat etmişti...’

‘...Shuayb had died...’

KE (Ata, 2019)

b. “[218v] (14)

...kaçan *Hadice-Ø* *vefât-ı* *bol-dı* *êr-se-Ø...* (15) *Ebū Ṭalīb-Ø*

when Hatice-NOM death-3SG.POSS become-PST be.COP-CON-3SG Ebu Talib-NOM

vefâ[t-ı]³ (16) *bol-dı* *êr-se-Ø...*”

death-3SG.POSS become-PST be.COP-CON-3SG

‘...Hatice/Ebu Talib vefat ettiğinde...’

‘...when Hatice/Ebu Talib died...’

KE (Ata, 2019)

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yukarıdaki örnekler, Üretici Dil Bilgisi bakış açısıyla Belirlilik (‘Bel’, Definiteness ‘DEF’), Belirleyici Öbeği (‘BelÖ’, Determiner Phrase ‘DP’) ve Konu Öbeği (‘KÖ’, Topic Phrase ‘TOPP’) çerçevesinde analiz edilecektir. GenD’nin, yukarıdaki yapılarda ortaya çıkıp çıkmaması üzerindeki olası nedenler üzerinde durulacaktır.

1. Alan Yazını

“*Vefât*” sözcüğü, 14. yüzyıldan itibaren kaleme alınmış eserlerde geçmektedir. Sözcüğe; Eski Türkçede, Karahanlı Türkçesi metinleri olan Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık, Dîvânü Lugâti't-Türk'te ve Karahanlıca Kur'an Tercümesi'nde rastlanmamaktadır. “*vefât*” sözcüğünün birçok metinde yalın olarak ad formunda kullanılmasının yanı sıra “*bol-/ol-, kıl-, et-/it-, bul-, tap-, eyle-*” gibi birleşik eylemlerle de öbekleştiği görülmektedir. “*vefâti boldı*” öbeği, Harezmi ve Çağatay Türkçelerinde görülmekle birlikte Volga Bulgarcasında da mevcuttur (Abik, 2005). XIII-XIV. yüzyıla ait olan Volga Bulgar Kitabeleri'nde, bir kişinin ölümüyle ilgili “*wafâti baltuwi* (Vefat etti, harf. Vefâti oldu)” ifadesine sıklıkla rastlanmaktadır. Tatarca kitabelerde de bu ifade “*wafât boldı*” olarak yer almakta ve “*wafât bolgan bu*” söylemine karşılık gelmektedir. Klaproth'un yayımlanmış olduğu kitabelerin birinde “*wafâti bolmuş*” cümlesi de yer almaktadır (Tekin, 1988).

Bulgarcadaki “*wafâti baltuwi*” söyleyişinin, Arapçadaki “*kānet vefātuhi* (Vefâti oldu)” cümlesinin çevirisi olduğu ifade edilmektedir. Ancak, “*kānet vefātuhi*” cümlesi için, yayımlanmış Arapça Bulgar kitabelerinde böyle bir ifadenin geçmediği, bu kitabelerde vefat ile ilgili söylemlerin “*tuwuffiye* (vefat etti)” cümlesiyle aktarıldığı bilinmektedir. “*vefâti*” sözcüğü ise “*wafât-i*” olmak üzere iyelik kategorisi altında çözümlenmektedir (Tekin, 1988). “*vefâti < vefât+i*” biçiminde çekimlenen sözcükteki ekin 3. tekil kişiyi gösterdiği ve bu kullanımda “*bol-*” eyleminin esas eylem olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir (Abik, 2005). “*bol-*” eylemi adlaştan eylemlerle veya doğrudan adlarla öbekleşerek ana ve yardımcı eylem olabilmektedir. Bunun dışında “*ol-, er-/i-*” eylemleri de hem asıl hem de yardımcı eylem olarak karşımıza çıkabilir (Şahin, 2018; Baydar, 2013; Gabain, 1988; Öner, 2006; Karabeyoğlu, 2007; Kaşgarlı, 2015; Özalan, 2014; G. Kunduracı, 2011; Ağca, 2007; Akman Acungil, 2015; Erdal, 2004).

GenD, çekim kategorisi içinde ad çekim kategorisine dâhildir ve asıl işlevi, başka bir öbeğin ifade ettiği unsurun sahibini bildiren ad öbeği üzerinde yer almaktır (Carlier & Verstraete, 2013; Göksel & Kerslake, 2005). GenD tümcede, Ad Öncül (Prenominal) ve Ad Ardıl (Postnominal) konumda olabilir (Campe, 2013). Alan çalışmalarına bakıldığında belirli bir prototipe sahip olan GenD, bazı noktalarda bu prototipten farklı görünümsergilemektedir. Bu duruma etki eden unsurlar, anlam bilimsel (semantic) süreçlerdir (Carlier & Verstraete, 2013).

² Bu Türkçe terim, A. Kunduracı (2013)'te Noun-Noun Compound (NNC) terimi temel alınarak oluşturulmuştur.

³ Aynı ifade [219v] (5)'te de geçmektedir (Ata, 2019).

Yapılan çalışmalarda adıl GenD'ler; Gösterici, Tümleç ve Eklenti (Adjunct) çerçevesinde incelenmektedir (Van Peteghem & Paykin, 2013; Carlier vd., 2013). GenD'nin yerini Parçacıl Durumların (Partitive Case) alabildiği gibi, Dolaylı Durumlar (Oblique Case) da alabilmektedir (Carlier & Verstraete, 2013). Ad kategorisinin dışında, Eski İsvetçede bağlaç ve klitikler, GenD işaretlemede önemli rol oynar (Norde, 2013). Eski Türkçeden itibaren ise GenD'yi, Adıllar (Pronouns) üzerinde görmek mümkündür:

(1) “*mān-ij balik-īm-ta-kī bodun bukun*”

1SG-GEN city-1SG.POSS-LOC-ATTR nation nation

‘...Benim şehrimdeki halk...’

‘...The nation in my city...’ (Erdal, 2004)

GenD ile kurulan öbekler, bir baş Ad (A) tarafından yönetilir. Bazen GenD'nin, bir AÖ başı tarafından yönetilmediği görülebilir. Böyle durumlarda İlgeç Öbeği (‘İÖ’, Preposition Phrase, ‘PP’) başları bu görevi üstlenebilir. İlgeçler, GenD'yi yönetebilmesinin yanı sıra, Yönelme veya Vasıta Durumuyla (‘Yönd’, Dative ‘Dat’; ‘VD’, Instrumental, ‘Inst’) çekimlenmiş adları da yönetebilmektedir. Fakat Eski Türkçede ilgeçler, GenD'yi (2a) ve Belirtme Durumunu (‘BD’, Accusative Case ‘ACCC’) Tümleç olarak seçer (2b):

(2) a. “*agir ayig kilinc-lar-ım olar-niñ tag arı-zun*”

hard grave work-PL-1SG.POSS 3PL-GEN like purify-3SG.IMP

alkin-zun”

disappear-3SG.IMP

“May my grave sins get purified away and disappear like theirs.”

‘Büyük günahlarım onlarınki gibi temizlensin ve yok olsun.’ (Erdal, 2004)

b. “*kürägü-ñ-in üçün*”

disobedient/elusive-2SG.POSS-ACC because of

“ele avuca sığmaz olduğun için”

(KT-D 23; BK-D 19)

‘Because of you’re disobedient/elusive’

Türkçede baş adlar üzerinde bulunan iyelik biçim birimleri ise farklı yönlerden ele alınmaktadır. Tatarcada GenD, Ezafe-2 ve Ezafe-3 olarak sınıflandırılmaktadır. Ezafe-3, GenD biçim birimli öbeklerden oluşur. Bunlarla öbekteşen iyelik zamiri biçim birimleri, BelÖ’de yer almaktadır. Ezafe-2’deki biçim birimlerin ise BelÖ özelliği yoktur ve onlar Küçük Adıl’da (Small Nominal) ortaya çıkmaktadır (Pereltsvaig & Lyutikova, 2014). Yapılan çalışmalarda, Çekim Öbeği (‘ÇekÖ’, Inflectional Phrase ‘IP’) ve BelÖ yapısı birbiriyle eş değer görülmektedir. ÇekÖ’nün öznesi (subject), eylemcil yapının öznesini oluştururken BelÖ’nün öznesi ise adıldır. Adıl baştaki uyum biçim birimi de ϕ -özelliklerine (phi-feature) benzer özellikleri taşıması bakımından yüklemdeki kişi uyumuyla benzerlikler içerir (Abney, 1983; Coene & D’hulst, 2003). Türkiye Türkçesindeki (TT) adıl uyumun da BelÖ başında yüklendiğini savunan araştırmacılar vardır. GenD, Gös konumundadır. Eski Türkçedeki adıl uyumlar ise genellikle baş üzerinde açıkça yer almadığından kusurlu (default) olarak değerlendirilmektedir (Türker, 2019).

GenD’nin dışsal adıl baş tarafından işaretlendiğini ifade eden çalışmalar da mevcuttur (Aygen, 2002). GenD ile işaretlenmiş bir sözcüğün baş adından Poss biçim birimi kaldırıldığında Possessor, Niteleyici (Modifier) işlevdedir. Poss olduğunda ise GenD’li sözcük Üye (Argument) konumundadır (Öztürk & Erguvanlı Taylan, 2016). Bazı araştırmacılar tarafından, öbek işaretleyici -sI biçim birimi ise diğer uyum biçim birimlerinden ayrı tutulmaktadır. -sI; kişi, uyum ve sayı özelliği kodlamamaktadır. Bu nedenle aitlik eki olarak ele alınmaktadır. Bunun nedenleri arasında, 1. ve 2. kişi aitlik biçim birimlerinin türetim biçim birimlerinden önce gelmesi gösterilmektedir (*anne-m-lik*). Fakat -sI için böyle bir durum söz konusu değildir (**anne-si-lik*) (A. Kunduracı, 2015).

Türk lehçelerinde ve bazı Altay dillerinde de farklı yapılar göze çarpmaktadır. Saha Türkçesinde Sıfat İşlevli Yan Tümce yapısında (‘SİYT’, Relative Clause ‘RC’) adıl uyum biçim birimi eylem üzerinde değil adın üzerinde işaretlenmektedir. Özne de bu nedenle SİYT’de, Yalın Durum (‘YalD’, Nominative Case ‘NOMC’) yerine GenD almaktadır. YalD ile çekimlenen özneler, öbeklerin bozulmasına yol açmaktadır:

(3) a. “*Masha aqa-ty-n atyylas-pyt at-a*⁴

Masha father-3sP-GEN buy-PTPL horse-3sP

‘the horse that Masha’s father bought’

‘Masha’nın babasının aldığı at’

b. “**Masha aqa-ta atyylas-pyt at*

Masha father-3sP(NOM) buy-PTPL horse

‘the horse that Masha’s father bought’

(Baker & Vinokurova, 2010)

(3a)’daki örneğin benzerini Kırgız Türkçesinde de görmekteyiz. Kırgızcadaki niteleyici tümcedeki eylemin yalnızca sıfat-fiil biçim birimi aldığı ve herhangi bir uyum biçim birimi barındırmadığı görülmektedir. Adcıl uyum Sahacada olduğu gibi yine eylemin değil adın üzerinde yer almaktadır. Eylemler özneyle uyuma girmediği için ϕ -özelligi eylemin üzerinde değildir. ϕ -özelligi dışsal addadır:

(4) “*Ali-nin öl-tür-gön öküz-ü*

Ali-gen die-caus-p ox-3.sg

‘The ox which Ali killed’

‘Ali’nin öldürdüğü öküz’

(Kornfilt & Whitman, 2012)

Türkiye Türkçesinde SİYT’de uyum, eylem üzerinde işlenmektedir. Japoncada ise nitelenen ad üzerinde uyum biçim birimi yer almazken özne YalD’dedir:

(5) a. “[[*Ali-nin ekmeğ-in -i al-dığ -ı] fırın*

Ali-gen bread-3.sg-acc buy-fn -3.sg bakery

‘the bakery where Ali buys/bought his bread’

b. “[[*Eri ga/ *no pan o katta] mise]*

Eri nom/gen bread acc bought store

‘the store where Eri bought bread’

(Kornfilt & Whitman, 2012)

‘Eri’nin ekmek aldığı fırın’

Bir Moğol dili olan Dagurcada GenD, nitelediği ad üzerinde de ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda GenD, Yan Tümce (YT) olarak kurulmayan AÖ’lerin başında da bulunmaktadır:

(6) “a. [[*mini au - sen] merɣ -minɣ] sain.*

[[*1sGen buy-PERF] horse-1sGen] good*

‘The horse I bought is good.’

‘Aldığım at iyidir.’

“b. [*mini merɣ -minɣ] sain.*

[*1sGen horse-1sGen] good*

‘My horse is good.’

(Miyagawa, 2008)

‘Atım iyidir.’

Miyagawa’nın; Japonca, Türkçe ve Dagurca’yı karşılaştırdığı çalışmasında bu üç dilde GenD, YalD ve adcıl uyumun hangi başta işlendiğiyle ilgili çıkarımlarını şöyle özetlemek mümkündür:

(7) (i) Dagur ve Japoncadaki GenD, BelÖ ile işaretlenmek için uygun bir görünüm sergilemektedir. Bundan dolayı, SİYT’de Görünüş Öbeği (‘GörÖ’, Aspect Phrase ‘ASPP’) yer almaktadır.

⁴ Bu örnek ve bunu takip eden alıntı örnekler, asıl kaynaktan geçtiği şekilde bire bir alıntılanmış için glossing verilerinde düzenlemeye gidilmemiştir. Ancak tarafımızdan oluşturulan glossing için, çalışmayı değerlendiren 1. hakemin önerisiyle “The Leipzig Glossing Rules” (Leipzig Glossing Rules, 2015) temel alınmıştır.

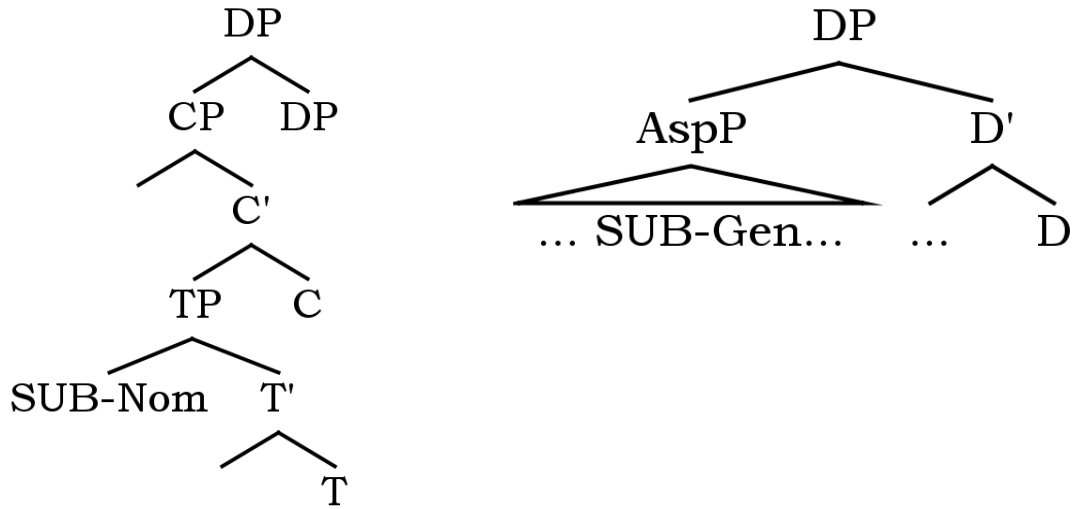
(ii) Dagur'daki teta sondası GenD ile uyuma girmektedir. Türkçedeki adıl uyum ise eylem üzerinde yer aldığından Tümleyici Öbeğinde ('TümÖ', Complement Phrase 'COMPP') işaretlenmektedir.

(iii) Görünüş, Japonca ve Dagur'da GenD ile çekimlenmiş SİYT'li öznelerde ortaya çıkmaktadır. Türkçedeki Tüm ise Zamandan ('Z', Tense 'T') elde edilmektedir.

(iv) Türkçede GenD'li özne, TümÖ ile kendini göstermektedir. TümÖ'de Bel başı yoktur. Bundan dolayı özne Dagur'da olduğu gibi GenD'li bir başla uyuma girememektedir.

Miyagawa tarafından aşağıdaki ağaç diyagramında SİYT tipleri gösterilmektedir. Japoncada SİYT'ler sıfatların indirgenmiş (reduced) hâlini temsil ettiğinden düşük konumda yer almaktadır ve GenD ile çekimlendiklerinde GörÖ altında bulunmaktadır. YalD alan özneler ise Zaman Öbeğinin ('ZÖ', Tense Phrase 'TP') üzerinde TümÖ'de işlenmektedir. Ancak Türkçede SİYT'ler, tam çekimli tümceler (finite) olmadığından ve uyum eylem üzerinde gerçekleştiğinden ZÖ'nün etkin olduğu görülmektedir. Bu nedenle de TümÖ altında yer almaktadırlar:

(8) “a. full (nominative)” “b. reduced (genitive)”

(Miyagawa, 2008)

Türkçede kimi dillerde olduğu gibi adları niteleyen Belirlilik artikelleri (Definiteness articles) yoktur. Ancak Belirlilik kavramı her dil için geçerlidir. GenD, sayı (numeral), niceleyici (quantifier), özel ad (proper noun) ve gösterimsel (demonstratives) gibi unsurların belirleyici işlevi olduğu bilinmektedir. İngilizcede özel adlar, içsel olarak belirlidir. Bu nedenle önlerinde onları niteleyen Belirlilik artikeli bulunmaz. Ancak İtalyancada özel adların artikelle işaretlenmesinde bir sakınca yoktur. Bazı çalışmalarda gösterimsellerin ve Belirlilik artikellerinin söz dizimsel⁵ hiyerarşi içinde aynı pozisyonu yani Gös'ü işgal ettiği ileri sürülmüştür. Kimi çalışmalarda ise gösterimsellerin ve artikellerin her zaman aynı konumda olmadığı ifade edilmektedir. Bazı dillerde Gös konumunda olmak zorunluyken bazı dillerde ise nadiren bu konumun doldurulduğu görülmektedir. Gös konumu, adların en solunda bulunur. Bu konumda soru zamirleri (interrogative pronouns), artikeller, bazı gösterimseller, sahiplik ad öbekleri (possessive noun phrases), sahiplik sıfatları (possessive adjectives) yer alır (Alexiadou vd., 2007; Giusti, 2002; Löbel, 1993; Lyons, 1999).

2. Yan Tümce ve Küçük Tümcelerde “vefâtı bol” Öbeği ve Tarihi Türkçede Bazı Yan Tümcelerde İyelik Uyumu ve Genitive Durum

GenD, Türkçedeki bazı kullanımlarda adlara Belirlilik ve birtakım bağlamlar çerçevesinde Özgüllük (Specificity) katmaktadır (Kornfilt, 1997; Erk Emeksiz, 2003; Tura, 1986). Çalışmamızın temelini oluşturan örneklerde özel adların GenD alıp almaması, onların belirleyici özellik kazanmasında etken değildir. Çünkü adların GenD alması her tümceye göre değişkenlik göstermektedir. GenD almayan

⁵ “Söz dizimi, biçim bilimi, biçim birimi” gibi terimler, dil bilimi literatüründe kanıksanmış olarak birleşik yazılsa da Türk Dil Kurumu tarafından bu terimlerin ayrı yazılması uygun görüldüğü için, çalışmamızda Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzu temel alınmıştır. Bu konuya dikkat çeken 2. hakeme teşekkürlerimizi sunarız.

adlara bakıldığında tümce içerisinde eylemin öznesini temsil ettiğine ilişkin bir izlenim oluşmaktadır. Bu durum (9)'da, Giriş bölümündeki (1a)'da belirtilen tümce üzerinden şöyle gösterilebilir:

(9) [AÖ[A Fâtıma razhâ_{EyÖ-YalD}] [BÖ[B Peygâmbir 'as'dın altı ay sonğ]] [EÖ[A vefât-ı] [E⁰ bol-dı]]”

(9)'daki “*Fâtıma razhâ*” AÖ'sü, YalD alarak eylemin öznesini temsil etmesinin yanı sıra yüklem içerisindeki adın, adcıl uyum biçim birimi almasından dolayı da adcıl özne görevindedir. Bu durum aslında TT'deki birtakım yapılarda da kendini göstermektedir:

(10) a. Hasan-Ø Ali-yi ziyaret et-ti-Ø.

Hasan-NOM Ali-ACC visit-PST-3SG

'Hasan visited Ali.'

b. *Hasan-Ø Ali-yi ziyaret-i et-ti-Ø.

Hasan-NOM Ali-ACC visit-3SG.POSS do-PST-3SG

c. Hasan-ın Ali-yi ziyaret-i beş dakika sür-dü-Ø.

Hasan-GEN Ali-ACC visit-3SG.POSS five minute last-PST-3SG

'Hasan's visit to Ali lasted five minutes.'

d. Hasan-Ø Ali-yi ziyaret-i sonra-sı ev-e git-ti-Ø.

Hasan-NOM Ali-ACC visit-3SG.POSS after-3SG.POSS home-DAT go-PST-3SG

'Hasan went home after visiting Ali.'

(10a)'da “*ziyaret et-*” eylemiyle eylemcil uyuma giren özne, “*Hasan*”dır. Aynı özne, (10b)'de adcıl uyumla oluşan adla uyuma girememektedir. Burada adcıl uyum, EÖ alanı içinde yer alamamaktadır. Ancak EÖ başı olan “*et-*” hafif eylemi silindiğinde hem GenD alıp adcıl uyuma dâhil olmakta (10c) hem de GenD almadan eylemcil uyumla ortaya çıkmaktadır (10d). Ayrıca, (10d)'deki tümce, silinmiş GenD barındırmaktadır:

(11) [AÖ[Gös Hasan_{YalD}] [~~Gös Hasan~~_{GenD}] [A[A Ali-yi] [A⁰ ziyaret-i]] sonrası eve gitti.

(11)'de görüldüğü üzere Gös konumunda yer alan YalD'deki ad hem GenD ile uyuma giren Küçük Tümce'nin ('KT', Small Clause 'SC') (Rothstein, 1995; Guéron & Hoekstra, 1995; Moro, 1995; Contreras, 1995; Rapoport, 1995; Raposo & Uriagereka, 1995; Sportiche, 1995; Starke, 1995; Stowell, 1995; Taraldsen, 1995) hem de “*git-*” ana eyleminin öznesini temsil etmektedir. Büyük Adıl ('ADL', Pronoun 'PRO') tarafından özne denetleme (subject control) gerçekleşmektedir (Carnie, 2013):

(12) [AÖ[ADL GösHasan_i] [A[A Ali-yi] [A⁰ ziyaret-i]] sonrası [_i] eve gitti.

Türkiye Türkçesinde, KT içinde yalnızca eylem silindiğinde adın iyelik uyum biçim birimi alması söz konusudur. Tarihî Türkçedeki örneklerle bakıldığında ise Yan Tümce ('YT', Subordinate Clause 'SUBC') veya KT oluşturan tümcelerde eylem silinse de silinmese de ad, iyelik uyumuyla ortaya çıkabilmektedir (13a-c-d-e). Eylemin silinmediği kimi kullanımlarda ise iyelik uyumu, adın üzerinde yer almayabilir (13b):

(13) a. “[104] (1)

...Peygâmbar-Ø vefât-ı bol-muşta yüz-i-nge ört-gen

prophet-NOM death-3SG.POSS become-ADV face-3SG.POSS-DAT cover-PTCP

çöprek sen-de bar-mu?...”

cloth you-LOC is there-Q

'...Peygamber vefat ettiğinde yüzüne örtülen örtü sende var mı?...'

'...Do you have the cloth that the Prophet covered his face with when he died?...'

YT (Eckmann, 1995)

b. “[198r] (21)

...Resül ‘aleyhi’s-selām-Ø vefāt bol-muşda tokuz hatun-lar-ı
prophet pbuh-NOM death become-ADV nine wife-PL-3SG.POSS
kal-dı-Ø...”
leave-PST-3PL

‘...Resul aleyhisselam vefat ettiğinde geride dokuz karısı kaldı...’

‘...When the Prophet died, he left behind his nine wives.’

YT (Ata, 2019)

c. “[6] (7)

...Abū Ṭālib-Ø (8) vefāt-ı-dın üç kün qal-muş er-di-Ø...”
Ebu Talib-NOM death-3SG.POSS-ABL three day pass-EV.PST be.COP-PST-3SG
‘...Ebu Talib’in vefâtının üzerinden üç gün geçmişti...’
‘...Three days had passed since the death of Abu Talib...’

KT (Eckmann, 1995)

d. “[206] (8)

...İmām Şāfi‘î-ni rahmi vefāt-ı-dın sonğ (9) tüş-üm-de
Imam Shafi-ACC pbuh death-3SG.POSS-ABL after dream-1SG.POSS-LOC
kör-dü-m...”
see-PST-1SG

‘...İmam Şafi’yi vefâtından sonra/vefat ettikten sonra rüyamda gördüm...’

‘...I saw Imam Shafi in my dream after his death...’

KT (Eckmann, 1995)

e. “[5] (17)

...Peyğāmbar ‘as-Ø Abū Ṭālib-niñg vefāt-ı-nğa inğen
prophet pbuh-NOM Ebu Talib-GEN death-3SG.POSS-DAT very
qađğūr-dı-Ø...”
sadden-PST-3SG

‘...Peygamber aleyhisselam Ebu Talib’in vefâtına çok üzüldü...’

‘...The Prophet was very saddened by the death of Abu Talib...’

KT (Eckmann, 1995)

Adların ve eylemlerin adcıl uyuma girmesine tarihi Türkçede de rastlanmaktadır. Uygur Türkçesinden alınan aşağıdaki örneklerde bu durum görülmektedir. (14a)’da YT’de, nitelenen adın düşmüş olduğu ve nitelime işlevli eylemin adcıl uyum biçim birimlerini aldığı görülmektedir. (14b)’de ise nitelenen adın üzerinde iyelik uyumu vardır. Eylem üzerinde herhangi bir işaretleyici görülmemektedir. Ayrıca adın silindiği (14a)’da uyum, GenD ile öbek kurmaktayken (14b)’de GenD mevcut değildir:

(14) a.

“[...Kişi-ler-ning sansız özlüg-üg ölür-müş-leri] -n kör-tü-m...”
person-PL-GEN many living-ACC kill-FN-3PL.POSS-ACC see-PST-1SG

‘...İnsanların birçok canlıyı öldürdüğünü gördüm...’

‘...I have seen people kill many living things...’

(Şen, 2021)

b.

“[...*Kişi* *oglı-ı* *kentü kör-miş* *emgek-i*]-*n*

person son-3SG.POSS-NOM own see-PTCP suffering-3SG.POSS-ACC

ata-yur-lar...”

express-PROG-3PL

‘...İnsanoğlu, kendi çekmiş olduğu eziyetleri dile getirir...’

‘...Human being expresses their own sufferings...’

(Şen, 2021)

3. Analiz

3.1 “*vefâtı bol*” Öbeğinin Yan Tümce, Küçük Tümce ve Ana Tümcedeki GenD-Poss İlişkisi

Verilen örnekler çerçevesinde, uyum biçim biriminin YT türlerinde yalnızca eylem üzerinde ortaya çıkmadığı gözlemlenmektedir. (13)’teki örneklerin, ana tümce düzeninden YT ve KT’ye evrilme aşamaları incelenmeye değerdir. Buna göre, *ol-* veya *et-* gibi hafif eylemlerle kurulan birleşik eylemlerde, eylem kaldırıldığında GenD’li AÖ’nün yüklem oluşturabilme koşullarını değerlendirmek yerinde olacaktır. (10)’daki tümcelerde ele alınan unsurların yüklemleşebilme koşulları (15)’te verilmektedir:

(15) a. *Hasan-ın ziyaret-i(-dir).

Hasan-GEN visit-3SG.POSS(-COP)

b. *Hasan-ın Ali-yi ziyaret-i(-dir).

c. *Hasan Ali-yi ziyaret(-tir).

(15a-b)’deki AÖ, BD alan ad olsun veya olmasın hiçbir şekilde yüklemleşmemektedir. (15c)’de adıl uyum kaldırıldığında da ad, eylemcil özneye tümce oluşturamamaktadır. (15c)’de özne, yönetilmek için nasıl bir eyleme ihtiyaç duyuyorsa (15a-b)’deki “*Hasan’ın ziyareti*” öbeğinin de yüklemleşebilmek için yönetebileceği bir özneye ihtiyacı vardır:

(16) a. Ziyaret, Hasan-ın (Ali-yi) ziyaret-i(-dir).

visit Hasan-GEN (Ali-ACC) visit-3SG.POSS(-COP)

‘...Visit is Hasan’s visit to Ali...’

b. Dün-kü görüşme, Hasan-ın (Ali-yi) ziyaret-i(-dir).

yesterday-ATTR meeting Hasan-GEN (Ali-ACC) visit-3SG.POSS(-COP)

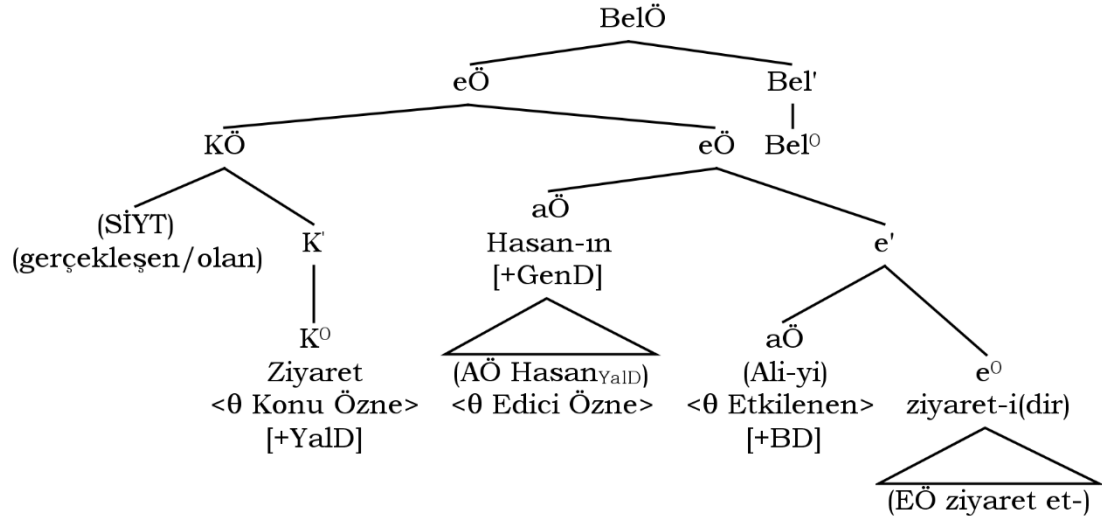
‘...Yesterday’s meeting was Hasan’s visit to Ali...’

(16a-b)’de “*ziyaret*” ve *dünkü* “*görüşme*” özne konumundadır. Öyleyse yüklemcil başın üzerindeki adıl uyum, eylem tarafından kalıntılanan durum yüklem özelliğini üstlenmektedir ve özne θ -rolü (theta role) atamaktadır. Aynı zamanda bu baş, BD de işaretlemektedir. Ancak aynı durumu (15c)’de gözlemlemek mümkün değildir. “*Ziyaret*”in bir özne ve BD atayamaması onun hâlâ eylem yapısal olarak bağlı olduğunu kanıtlamaktadır. “*Hasan*”, özne olmak için hazırdır. Yalnızca tek gereken “*et-*” eylemidir. Bu tümcede, BD’nin atanması için de eylem gerekmektedir. (15a-b)’deki tümceler bu hâliyle KT’yi temsil etmektedir ve devam ettirildiğinde bir ana tümceye bağlanmaları mümkündür. (15c) ise ana tümceye ancak eylemle bağlanabileceğinden YT formundadır. Burada vurgulamak istediğimiz husus, ana tümceye bağlanabilir hâlde olan KT ve YT’lerin neden ana tümceye dönüşürken (15)’teki gibi sorunlu yapılar ürettiğidir.

Adıl başların atadığı özne, baş sözcüğün anlamsal içeriğini ve ifade ettiği konuyu belirtmekte, özgülleştirmektedir. Bunlar da tümce başında Belirlilik ifade ederek hafif veya asıl eylemlerin kapalı olarak SİYT kurmasıyla mümkün olabilir. SİYT yerine (16b)’deki gibi sıfatla oluşan AÖ’lerle de Belirlilik aktarılabilir. Bu nedenle çözümlememizde, kapalı olarak BelÖ altında Konu Öbeği önerilmektedir. Çünkü Belirleyicilerin temeli söyleme dayanmaktadır. Tümcede ifade edilen unsurların referans ilişkisine, aşinalığına ve gösterimsel ifadelerine göre Konu Öbeği ve Odak Öbeği (‘OÖ’, Focus Phrase ‘FOCP’) BelÖ’de yer alabilir (Lyons, 1999; Alexiadou vd., 2007):

(17) a. [BelÖ[eÖ[KÖ[(SİYT) (gerçekleşen/olan)] [K'[K⁰ Ziyaret]]] [eÖ[aÖ Hasan-ın] [e'[aÖ (Ali-yi)] [e⁰ ziyaret -i(dir)]]]] [Bel'[Bel⁰]]]

b.

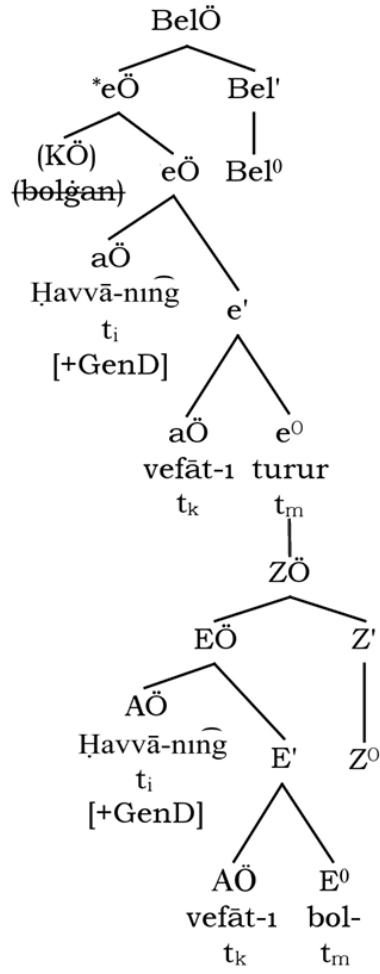
(17b)'deki diyagramda görüldüğü üzere, EÖ'deki "et-" eylemi Edici (Agent) barındırdığından yani eylemin gerçekleşmesine sebep olan bir unsur içerdiğinden Küçük Eylem Öbeği'ne ('eÖ', Little Verb Phrase 'vP') dönüşmekte ve rol atamaktadır (Adger, 2002; Carnie, 2013). "Ziyaret et-" yüklemine öznesi de baştan AÖ altında eylemcil özne olarak işlenmekteyken daha sonra Küçük Ad Öbeği'nde ('aÖ', 'nP'), adıl özne konumunda GenD yüklenmektedir. Ancak eÖ başı tarafından Konu Özne atandığından işlevini yitirmektedir.

Giriş bölümünde, ana tümcelerin hep "vefâtı bol-" biçiminde oluştuğu görülmektedir. "vefâtı" adıl başının, yanına "turur" koşacı olarak yüklemleştigi dair örnekler mevcut değildir. Tarihi Türkçede bu örneklerde KT oluşabilmesi, eylemin YT'lerde olduğu gibi ana tümceye bağlılığının zorunlu olmadığını kanıtlamaktadır. (17)'de AÖ'nün koşaçla tümce oluşturabilmesi, ana eylem veya hafif eylem tarafından tümce başında kapalı olarak temsil edilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak "vefâtı bol-" yapısında "bol-" eylemi, henüz tümce başında SİYT kuramadığı ve Belirlilik işlevinde kullanılamadığı için bu yapı, koşaç tümcesi olarak karşımıza çıkamamaktadır. (18)'de, Giriş'te verilen (2a)'daki örnek tekrarlanmaktadır:

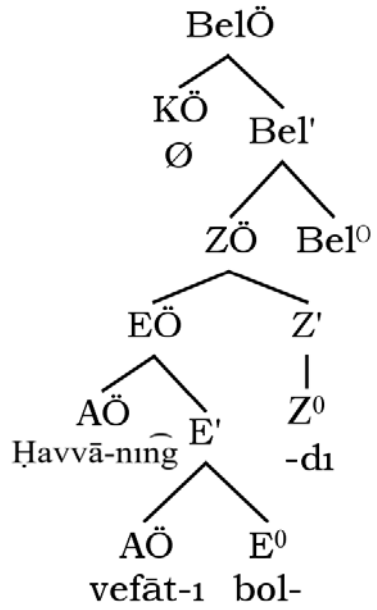
(18) [BelÖ[KÖ ~~bol~~gen Ø] [Bel'[ZÖ[EÖ[AÖ Havvânıŋ] [E'[AÖ vefâtı] [E⁰ bol-]]] [Z'[Z⁰ -dı]]] [Bel⁰]]]

(18)'deki örnek, ağaç diyagramında (19a-b) olmak üzere gösterilmektedir. (18)'de ve makalenin konusunu oluşturan örneklerin her birinde ele aldığımız yüklem, sebep veya Edici bildirmediğinden eÖ'de işlenmemektedir (19a). Yüklem gösterimi EÖ altında olmak üzere (19b)'deki gibidir:

(19) a.

b.

SİYT oluşturan eylemler, TT'deki gibi tümce başında açıkça yer almadığı için bu konum (19b)'de görüldüğü üzere boştur. (10a)'daki eylemcil özneye yüklemleşen “*ziyaret et-*” EÖ'sü ve (16a-b)'de adcıl uyumla yüklemleşen AÖ, öznenin GenD almasına göre farklılaşırken “*vefâtı bol-*” EÖ'sünde tümce başına henüz Belirleyici işlevde olan SİYT eylemi taşınmadığı için bu EÖ'nün, her iki tümce çeşidini de barındırmakta olduğu söylenebilir. Buna göre bazı örneklerin GenD almamasının nedenlerinden biri, o öznelerin “*vefâtı bol-*” öbeği içinde eylem tarafından daha baskın şekilde yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. GenD alan öznelerin yer aldığı tümcelerde, aslında yerini “*turur*” koşacına henüz bırakmamış bir eylem görülmektedir. Bu kullanımlarda “*bol-*” eyleminin tümcenin en altında yer almasından ve tümce başına taşıma işleminin başlamamış olmasından dolayı GenD'nin adcıl uyum başı tarafından atanması mümkündür. Burada ise adcıl uyum, eyleme göre daha baskındır.

(13a-b)'deki örneklerle tekrar bakacak olursak YT'de yer alan “*vefât bol-*” veya “*vefâtı bol-*” öbeklerinin de ana tümcedeki eylemcil yüklemle benzer olarak eylemcil işlevle kullanıldıkları görülmektedir. Ayrıca diğer Türk dillerinde ve tarihi Türkçedeki SİYT'lerde uyumun eylem yerine adın üzerinde yer alabilmesi, (13a) türünden bir tümcede uyumun zarf-fiillerin üzerinde gelişimini tamamlamadan önce ad üzerinde yer alıp almadığını düşündürür niteliktedir. TT'deki “*-diğİnda*” zarf-fiil ekinin iyelik biçim birimi barındırmasına rağmen öznelerin YalD ile çekimlenmesi gibi (Ali geldiğinde) (13a)'daki öznenin de YalD alması bu noktada benzerlik teşkil etmektedir. (13c-d-e)'de ise “*bol-*” eyleminin silindiği ve bunun sonucunda da KT'lerin oluştuğu göze çarpmaktadır. Bu tümcelerin tarafımızca yapılan çevirileri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında TT'deki “*vefat et-*” EÖ'sünün KT'ye dönüştüğünde GenD-Poss yapısının kurulmasının zorunlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde tümceler dil bilgisi dışı olacaktır:

(20) (13c)

a. *Ebu Talib-Ø vefat üzeri-n-den üç gün

Ebu Talib-NOM death after-PRN'n'-ABL three day

geç-miş-ti-Ø

pass-EV.PST-COP.PST-3SG

(13d)

b. *İmam Şafi-yi vefat-tan sonra rüya-m-da gör-dü-m.

Imam Shafi-ACC death-ABL after dream-1SG.POSS-LOC see-PST-1SG

(13e)

c. *Peygamber aleyhisselam-Ø Ebu Talib-Ø vefat-a çok üzül-dü-Ø.

prophet pbuh-NOM Ebu Talib-NOM death-DAT very sadden-PST-3SG

(20)'deki KT'lerin oluşumuna bir de ana tümcelerin yüklemiş olduğu Durum çerçevesinde bakmak gerekmektedir. Ana tümce tarafından KT'ye dönüşen adlara Durum atanması, onların ancak KT altında GenD-Poss yapısı oluşturmasıyla mümkün olmaktadır. Bu da asıl eylemin KT'ye dönüşürken Üye atama özelliğini Poss başına devrettiğine; Poss başının da GenD'yi kendisine Üye olarak seçtiğine işaret etmektedir. (20a-c)'de, ana tümcedeki eylemlerin bundan sorumlu olduğu görülmektedir. (20b)'de ise “*sonra*” İlgeç Öbeği başı, Durum atamadan sorumludur. (20)'deki tümceleri bahsettiğimiz unsurlar çerçevesinde kurallı tümce yapan hususlar (21)'de verilmektedir:

(21) a. KT[iÖ[AÖ Ebu Talib-in_{GenD}] [iÖ[i[AÖ[AÖ vefat-1-n_{in}GenD ti] [A'[A⁰ etme-si-nin_{GenD} ti] (A^{EO} vefat-et-)]]] [i⁰ üzerinden]]]] üç gün geçmişti.

b. AT[iÖ[AÖ İmam Şafi-yi_{BD} ti] KT[iÖ[AÖ ~~İmam Şafi-nin~~_{GenD} ti] [i[AÖ vefât-1-ndan] [i⁰ sonra]]]] rüyamda gördüm.

c. Peygamber aleyhisselam KT[AÖ[AÖ Ebu Talib-in_{GenD}] [A'[A⁰ vefât-1-na]]] çok üzüldü.

(21a)'da “*üzerinden*” İÖ başı, EÖ'nün silinmeden önce adlaşmasıyla birlikte aldığı Poss uyumu ve GenD'den oluşan Tümlece (etmesinin) bağlanmaktadır. Burada İÖ başı tarafından Tümlece GenD atanmakta ve Durum atanmasından önce de Poss zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Ardından eylemin silinmesiyle, KT'ye dönüşen EÖ başının üzerindeki biçim birimler, “*vefâtının*” baş adının üzerine taşınmaktadır. (21b)'de yine İÖ başının Durum atadığı görülmektedir. Burada ana tümce, KT'nin

üstünde bulunduğu için BD almış ad, hem KT'nin öznesini hem de ana tümcenin nesnesini temsil etmektedir. Poss başın yüklediği GenD, ana tümce tarafından engellenmektedir. (21c)'de de -A Durumu atanmadan önce, baş ad üzerinde Poss'un belirlediği ve onun da GenD atadığına rastlanmaktadır. Üzerinde durduğumuz bu noktada akıllarda bir soru işareti kalabilir. İlgeçler veya eylemler tarafından Durum atanması sırasında adlar üzerinde her zaman Poss ve GenD yer almamaktadır (Örn.: *yemekten sonra, habere sevin-*), daha doğrusu bir zorunluluk yoktur. Öyleyse bu tür örneklerde neden bu unsurlar zorunlu olarak adların üzerinde yer almaktadır? Bu soruya yaklaşımımız; Özne, Edici veya Durum içeren tümcelerin, KT'ye evrilirken Üye olarak barındırdığı tüm unsurlarının adıl biçim birimler yoluyla temsil edilmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Bu sayede Durum atama özelliği de yukarıda görüldüğü üzere Poss başlarına geçmekte; Özne veya Ediciler de YalD yerine GenD ile işaretlenmektedirler. Gerçekleşen bu işlemlerde, KT'nin etkisi vardır. Ayrıca Özne pozisyonunda da GenD-Poss AÖ'sünü görmek mümkündür. AÖ'nün Özne pozisyonunda yer alabilmesi yani YalD yüklenebilmesi için de GenD-Poss uyumu gereklidir:

(22) KTÖ[AÖ[AÖ İmam Şafi-nin_{GenD}] [A'[A⁰ vefat-1_{YalD}]]] herkesi üzdü.

(13c-d-e)'deki asıl metinde geçen tümcelere baktığımızda, ilgeçlerin veya eylemlerin KT barındıran adlara Durum ataması için Poss'un varlığının tarihi Türkçede de devam ettiği görülmektedir. Ancak Poss daima GenD atamamaktadır. Bazen YalD bazen ise GenD işaretleyen Poss için Durum yükleme seçimliktir (optional). (18)'de tümce başında SIYT oluşturan eylemlerin henüz gelişmediğini öne sürdüğümüzde koşaçla tümce oluşabilmesi için eylemlerin yerlerini terk etmediğini vurgulamıştık. Koşaçlı baştan oluşan ana tümce gelişmediğinden Gös konumunu dolduracak GenD'nin de gelişmemesi de olasılıklar arasındadır. Ana tümcenin yüklemine adıl Tümleçle oluşturan "*bol-*" eyleminin (*vefâtı bol-*) hem koşaçlı yapıyı hem de asıl eylem işlevini üstlenmesi; GenD'nin KT'de de seçimlik olarak YalD ile nöbetleşmesinin nedenlerinden biri olabilir:

(23) a. Yana KTÖ[AÖ[AÖ Abū Tālib_{YalD}] [A'[A⁰ vefat-1_{dın}]]] üç kün qalmış erdi...

b. AT[İÖ[AÖ İmām Şafi'î-nibD (rahmi) ti] KTÖ[İÖ[AÖ İmām Şafi-ning_{GenD}/İmām Şafi_{YalD} ti] [i'[AÖ vefât-1_{dın}] [i⁰ song]]]] tüşümde kördüm...

c. Peyğambar 'as KTÖ[AÖ[AÖ Abū Tālibning_{GenD}] [A'[A⁰ vefât-1_{nğa}]]] inğen qağğürdı...

3.2 Parçacıl ve Çoğul Barındıran Öbeklerde Genitive

3.2.1 Parçacıl Başlı Öbeklerde Genitive

Giriş bölümü (1b)'de, parçacıl baştan oluşan "*şahābalar* taqı *ba'zıları*" öbeği, oluşum esnasında GenD ile çekimlenmediği gibi "*vefâtı bol-*" EÖ'sünün Üyesi konumundayken de parçacılı baş GenD ile işaretlenmemektedir. Üzerinde durduğumuz örneğin dışında, baş işlevinde olan parçacıların GenD ile öbek kurduğu (24a) veya GenD biçim birimi alıp adıl uyumlu başa bağlandığı görülmektedir (24b). Parçacılı öbeklerde Harezmi Türkçesinde, GenD'nin yerini Çıkma Durumu ('ÇıkD', Ablative Case 'ABLC') da almaktadır (24c):

(24) a. "[47] (9)

...Ol Mekke kâfir-lar-ı ol musulmân-lar-nuğ (10)

those Mecca infidel-PL-3SG.POSS those Muslim-PL-GEN

ba'zı-lar-nı öltür-di-ler..."

some-3PL.POSS-ACC kill-PST-3PL

'...O Mekke kâfirleri, o Müslümanların bazılarını öldürdüler...'

'...Those Meccan infidels killed some of those Muslims...'

NF (Eckmann, 1995)

b. "[301] (8)...Ba'zı-lar-nuğ elig-leri-ni kes-er-ler..."

some-PL-GEN hand-3PL.POSS-ACC cut off-PRS-3PL

'...(Onlar) bazılarının ellerini keserler...'

'...(They) cut off some people's hands...'

NF (Eckmann, 1995)

c. “[318] (4)... ‘Ārif-lar-dın (5) ba‘zı-sı ayt-ur-Ø...”

wise-PL-ABL some-3SG.POSS say-PRS-3PL

‘...Ariflerden bazısı der ki...’

‘...Some of wise say that...’

NF (Eckmann, 1995)

TT’de de -*DAn* biçim birimi, GenD’nin yerine kullanılarak parçacılı yapılar oluşturabilir (Kornfilt, 1996; von Heusinger & Kornfilt, 2017, 2021; Kornfilt & von Heusinger, 2009). “*Bazı*” parçacılıyla ilgili aşağıdaki tümceler örnek gösterilebilir:

(25) a. “*Meyve-ler-den bazı-lar-ın-ı ye-di-m.*

fruit-PL-ABL some-PL-3.SG-ACC eat-PST-1.SG

‘I ate some of the fruits.’”

b. “*Meyve-ler-in bazı-lar-ın-ı ye-di-m.*

fruit-PL-GEN some-PL-3.SG-ACC eat-PST-1.SG

‘I ate some of the fruits.’”

(von Heusinger & Kornfilt, 2021)

Sayılarla (Say) kurulan -*DAn* biçim birimli parçacılarda (*meyveler-den altı-sı-n-ı yedim*) sayıların üzerindeki biçim birimler, *tane* gibi Sınıflandırıcıların (Classifier) üzerine devredilebilir (*meyveler-den altı tane-si-n-i yedim*). -*DAn* biçim birimiyle kurulan yapılarda Sınıflandırıcı üzerinden uyum ve Durum biçim birimleri silinebilirken (*meyveler-den altı tane yedim*) GenD ile kurulan yapılarda bu biçim birimlerin silinmesi mümkün değildir (*meyveler-in altı *(tane) yedim*). Sınıflandırıcı silindiğinde ise sayıların üzerinden eklerin (26a-b-c)’de olduğu gibi kaldırılması, dil bilgisi dışıdır. Aynı durum, “*bazı*” parçacılı için de geçerlidir:

(26) “a. **meyva-lar-dan altı / bazı-lar ye-di-m*

fruit-PL-ABL six / some-PL eat-PST-1.SG”

“b. **meyva-lar-dan altı-yı / bazı-lar-ı ye-di-m*

fruit-PL-ABL six-ACC / some-PL-ACC eat-PST-1.SG”

“c. **meyva-lar-dan altı-sı / bazı-lar-ı ye-di-m*

fruit-PL-ABL six -3.SG / some-PL-3.SG eat-PST-1.SG”

“d. *meyva-lar-dan altı-sın-ı / bazı-lar-ın-ı ye-di-m*

fruit-PL-ABL six-3.SG-ACC / some-PL-3.SG-ACC eat-PST-1.SG

‘I ate six / some of the fruits’”

(Kornfilt & von Heusinger, 2009)

Harezmi Türkçesinde “*bazı*” parçacılını, “*ba‘zı, ba‘zısı ve ba‘zıları*” olmak üzere farklı şekillerde görmek mümkündür (Ata, 1998). Bunlar, bir önceki tümcede geçen özneyi temsil etmekle birlikte bir kümenin azınlığını ifade eder (27b). Ancak parçacılar her zaman önceki tümcenin öznesini temsil etmez. Herhangi bir kişi veya nesneden söz edileceği zaman tek başına özne konumunda yer alabilir (27a):

(27) a. “[17] (12)

... ‘*Arab tilinçe ħammālatu’l-ħaṭab otun yā tiken keltür-gen-ke* (13)

in Arab language ħammālatu’l-ħaṭab wood or thorn bring-PTCP-DAT

ayt-ur-lar. Ba‘zı-lar ay-mış-lar...”

say-PRS-3PL some-3PL.POSS say-EV.PST-3PL

‘...Arapçada ħammālatu’l-ħaṭab odun ya da diken getirene denir. Bazıları demişler ki...’

‘...In Arabic, the bringer of wood or thorns is called ‘ħammālatu’l-ħaṭab’. Some people have said that...’

NF (Eckmann, 1995)

b. “[49] (14)

...Mekke kâfir-lar-ı cümle qorq-tı-lar; ba‘zı-ları ʔl-din qaç-ıp

Mecca infidel-PL-3SG.POSS all fear-PST-3PL some-3PL.POSS city-ABL flee-ADV

çiq-tı-lar, ba‘zı-ları musulman bol-dı-lar...”

leave-PST-3PL some-3PL.POSS Muslim become-PST-3PL

‘...Mekke kâfirlerinin hepsi korktu; bazıları şehirden kaçıp gitti. Bazıları Müslüman oldu...’

‘...All the Meccan infidels feared; some of them fled from the city and some of them became Muslim...’

NF (Eckmann, 1995)

(27a)’daki parçacılın (27b)’deki gibi bir özneye gönderimde bulunmaması, üzerindeki uyum biçim birimlerinin de bir ada gönderimde bulunmadığını göstermektedir. Gönderimde bulunanlar ise asıl özneye iki farklı tümce olarak ayrıldıklarından GenD ile kapalı olarak uyuma girmektedir. Eğer (27a)’daki gibi açıkça ifade edilmeyen bir özneye ve/veya varlığa gönderimde bulunuluyorsa sözlükçeyi de ele almak gerekmektedir. “Ba‘zı”nın uyumla veya çoğulla çekimlenmiş türevleri, sözlükçede ve zihinsel süreçlerde herhangi bir soyut kümenin varlığından kaynaklanmaktadır. Öyleyse burada “kişi” veya “insan” gibi dünyasal gerçekliğe ait bir kümeyi referans noktası olarak alabiliriz. Bu kümedeki sözcükler, o dönemde yaşamış olan insanların sözlükçesinde hem GenD’de hem de ÇıkD’de bulunabilir. Çünkü (24a-c)’de görüldüğü üzere ilgili Durumların o dönemde kullanıldığına ilişkin kanıtlara rastlanmaktadır. Bu da o dönemden itibaren parçacılı yapıları, bu her iki durum çerçevesinde düşünmenin mümkün olduğunu bizlere göstermektedir. Durumların varlığı soyut olarak kabul görmemiş olsaydı (27b)’ye benzer örneklerde parçacılın bir önceki tümcede gönderimde bulunduğu ad YalD’de bile olsa parçacıla devam eden tümcede mutlaka GenD veya ÇıkD’li bir ad gerekirdi. Dolayısıyla adlar, devam eden tümcelerde ortaya çıkıp biçim bilimsel olarak Durum yüklenmese de bu özelliklerini önceki tümcedeki ada yani YalD’ye devretmiş olmaları mümkün görünmektedir.

Parçacılı yapılar, incelediğimiz tümcelerde baş unsurdurlar. Bu yapılarda baş unsur, yanına iki farklı Durumu alabiliyorsa GenD’nin Gösterici, ÇıkD’nin ise Tümleç görevi gördüğünden söz edilebilir. Buna göre parçacılar, Harezmi Türkçesi döneminde de bağımlı ögelerdir. İki ayrı tümceyle oluşan parçacıların TT’ye göre tek farkı, GenD’nin ve ÇıkD’nin açık olarak yer almamasında herhangi bir sorunun ortaya çıkmamasıdır. YalD, bu Durumları üstlenerek daha güçlü bir Belirleyici konumu oluşturmaktadır. Ancak Türkiye Türkçesinde bir sonraki tümcede yer alan parçacıl için ağırlıklı olarak GenD veya ÇıkD’ye ihtiyaç duyulmaktadır. TT’de ilk tümcedeki YalD, nadir olarak GenD veya ÇıkD’yi üstlenmekteyse de Belirleyici işlevi diğer ikisine göre zayıftır (28c-d):

(28) a. “...‘Arab tilinçe hāmmālatu’l-ḥaṭab otun yā tiken keltürgenke ayturlar. [BelÖ/AÖ-Kişiler-niŋ] [A/A içindin AÖ]/[AÖ-Kişiler-din]/[AÖ-Kişiler-niŋ] [Bel’[Par Ba‘zı-lar-] [Bel⁰ -1-ØYalD]]] aymışlar...”

b. “...[AÖ/AÖ Mekke] [A/A⁰ kâfir-larıYalD (t_i)] cümle qorqtılar; [BelÖ/AÖ/AÖ-Mekke] [A/A⁰ kâfir-ları-niŋ]] [A/A⁰ içindin ÇıkD (t_i) AÖ]/[AÖ/AÖ Mekke] [A/A⁰ kâfir-ları-din ÇıkD (t_i)]/[AÖ/AÖ Mekke] [A/A⁰ kâfir-ları-niŋ GenD (t_i)] [Bel’[Par Ba‘zı-lar-] [Bel⁰ -1-ØYalD]]] ʔldin qaçıp çıqtılar, ba‘zı-ları musulman boldılar...”

c. Sınıf-ta [AÖ/Say altı] [A/A⁰ öğrenci-ØYalD]] vardı. [BelÖ/AÖ Öğrenci-ler-inGenD]

class-LOC six student-NOM there were student-PL-GEN

/ [AÖ Öğrenci-ler-den] [Bel’[Par ba‘zı-lar-] [Bel⁰ -1-ØYalD]]] konuş-ur-ken

student-PL-ABL some-3PL.POSS-NOM talk-PRS-ADV

bazı-ları-Ø müzik dinli-yor-du-Ø.

some-3PL.POSS-NOM music listen-PROG-PST.COP-3PL

‘...There were six students in the class. Some of the students were talking while others were listening to music...’

d. Sınıfta [AÖ/Say altı] [A/A⁰ öğrenci-ØYalD]] vardı. [BelÖ/AÖ Öğrenciler-inGenD] / [AÖ Öğrenciler-den] [Bel’[Par ba‘zı-lar-] [Bel⁰ -1-ØYalD]]] konuşurken bazıları müzik dinliyordu.

Burada tartıştığımız konu, parçacıların kendisine zorunlu olarak GenD'li veya ÇıkD'li bir sözcük seçmesi gerektiğine yönelik değildir. Önemli olan nokta, BelÖ'nün biçim bilimsel düzeyde tam anlamıyla gelişip gelişmediğidir. Görüldüğü üzere tarihî metinlerde parçacıların her iki türünde de belirli bir kümenin varlığının kabul edildiği açıktır. TT ile bu metinlerin tek farkı, Belirleyicinin biçim bilimsel düzeyde kendini var etmesinin ne kadar gerekli olduğudur. TT biçim bilimsel açıdan Belirleyiciyi işlemektedir. Tarihî Türkçede ise bu süreç, kimi zaman biçim bilimsel düzeyde işlese de tam olarak netlik kazanmamıştır.

Tarihî metinlerde, parçacılı başın öbek oluşturmada Durumun zorunlu olmadığı gibi üzerinde durduğumuz örnekte de parçacılı başın Durum biçim birimi olarak “*vefâtı bol-*” öbeğine bağlanması zorunluluk teşkil etmemektedir. Parçacılı başın “*şahâbalar taqı ba'zıları*” kullanımında her ne kadar içsel olarak Belirlilik ifade etse de biçim bilimsel düzeyde bu Belirliliği henüz kodlayamadığı görülmektedir. Parçacılın üzerindeki çokluk ve uyum biçim birimleri bizlere, bağlı olduğu kümenin bir gruptan oluştuğu ve her bir ögenin bu kümeyi oluşturan elemanlar olduğu bilgisini vermektedir. Dolayısıyla bu biçim birimler, Belirlilikle güçlü bir uyum içerisindedir. Belirlilik ifade eden bu öbeğin önünde, henüz gelişmediği varsayılan “*bolğan*” SİYT'si gelişmiş olsaydı; parçacılın, belki bu iki Belirleyici tarafından GenD ile çekimlenme olasılığının artabileceğinden söz edebilirdik. Ancak buna ilişkin elimizde somut kanıtlar olmadığından “*vefâtı bol-*” öbeğinin öznesini oluşturan parçacılın da YalD'de çekimlendiğinden bahsetmek yerinde olacaktır. Ayrıca parçacılın Belirleyiciden oluşmasına rağmen GenD almaması, Belirleyiciler arasındaki ifade gücünü de kanıtlamaktadır. “*Bolğan*” SİYT'sinin zaman içinde gelişerek TT'de GenD'nin yüklenmesini tetiklemesi, tümce formundan oluşan Belirleyicilerin parçacılara göre daha güçlü olduğunun göstergesidir. Ele aldığımız bu tarihî metinlerde parçacılın tek başına Belirleyici işlevinde olması, GenD alıp EÖ ile öbek kurması için yeterli değildir.

3.2.2 Çoğulla Oluşan Öbeklerde Genitive

Türkçede çoğul biçim birimi, adlara eklenerek onlara genel anlam katabilir: “*anne-ler günü (mother-PL day-sI)*”. Ancak başın önündeki ad her zaman, çoğul biçim birimiyle çekimlenememektedir: “**elma-lar ağac-ı (apple-PL tree-sI)*”. Çoğul biçim birimi genellikle baş adın üzerinde görülebileceği gibi (“*elma ağaç-lar-ı (apple tree-PL-sI)*”) bazen abartılı bir anlam katılmak istendiğinde başın önündeki ad üzerinde rahatlıkla yer alabilir: “*orman-lar kral-ı (forest-PL king-sI)*” (A. Kunduracı, 2013). Verilen bu örneklerde çoğul biçim biriminin, AAB oluşturduğu görülmektedir. Bizim üzerinde durduğumuz nokta ise çoğul biçim biriminin söz dizimsel işlemlerde nasıl davrandığıyla ilgilidir. TT'de söz dizimsel işlemlerde genel anlam ifade eden sayılabilen ve sayılamayan adlar, çoğul biçim biriminden sonra GenD ile çekimlenmektedir:

- (29) a. Ağaç-lar-*(ın) varlığı-1 sıcaklığı-ın
tree-PL-*(GEN) presence-3SG.POSS temperature-GEN
düşme-si-n-de etkili-dir.
reducing-3SG.POSS-PRN'n'-LOC effective-COP
'...The presence of trees is effective in reducing the temperature...'
- b. Zeytinyağ-lar-ı-(nın) tad-ı-n-ı pek
olive oil-PL-3SG.POSS-(GEN) taste-3SG.POSS-PRN'n'-ACC very much
sev-me-m.⁶
like-NEG-1SG
'...I don't like the taste of olive oil very much...'
- c. Su-lar-*(ın) ph değer-i aynı değil-dir.
water-PL-*(GEN) ph value-3SG.POSS same not-COP
'...Ph value of water is not same...'

⁶ Örnek, şu tümce üzerinden oluşturulmuştur: “*etin tadını sevmiyorum.*” (A. Kunduracı, 2013).

(29b), (29a-c)'deki adlara göre farklıdır. Çünkü GenD'nin sözcüğe eklenmesi seçimliktir. Bunun nedeni “zeytinyağı” sözcüğünün oluşumundaki Poss biçim birimi olabilir. Çoğulla çekimlenmiş birleşik türünden oluşan sözcüklerde GenD, diğerlerine göre rahatlıkla silinebilmektedir. Buna benzer örnekler mevcuttur: “*folklor kıyafetleri sergisi*, *başkan adayları toplantısı*”. Peki neden çoğul ve Poss'la oluşan başlar, GenD'ye ihtiyaç duymadan diğer bir başa bağlanmaktadır? Bu soruya ilk olarak AAB türünden öbeklerin bazı kavramları ifade etmesi üzerinden yaklaşımda bulunmak bize yol gösterebilir. AAB ile oluşan kavramlar, konuşurlar ve onların dünyasal gerçekliği çerçevesinde Özgüllük ve Belirlilik içermektedir. Dolayısıyla “*folklor kıyafetleri*”nin, “*başkan adayları*”nın ve “*zeytinyağları*”nın nasıl olduğu, neyi içerdiği ve hangi konsept etrafında toplandığı, zihin sözlükçesinde kayıtlıdır. Bu nedenle, Belirli olan bir olgu üzerine tekrar GenD'nin yer alması, sözlükçe tarafından gerekli görülüyor olabilir. İkinci husus ise AAB'lerin bağlandıkları başların hangi GenD'li unsura bağlandığıyla ilgilidir. Verdiğimiz örnekler “*derneğin folklor kıyafetleri sergisi*” veya “*kulübün başkan adayları toplantısı*” gibi GenD alan bir adla genişletilebilmektedir. Öyleyse AAB'ler; “*sergisi*”, “*toplantısı*” gibi birincil başların Gös konumunu tam olarak oluşturamamaktadırlar. Gös konumu; “*derneğin*”, “*kulübün*” gibi adlar tarafından doldurulmaktadır.

Birincil başlar aslında GenD'li Gös konumlarına bağlı olduklarından çoğul biçim birimli başlar üzerinden GenD silinebilmektedir. Bu da bizlere bir başın ancak bir GenD'yi yönetebildiğini ve AAB üzerindeki GenD'nin askıya alınarak (Suspended Affixation) (Kabak, 2007; Kabak & Vogel, 2001; Broadwell, 2008) Gös'e devredildiğini göstermektedir. Yani çoğul biçim birimli genel adlar, Gös konumunu yitirdiğinde GenD ile çekimlenmek gibi bir zorunlulukları yoktur. Ancak (29a)'da AAB'den oluşmayan başla, (29b)'deki AAB birleşimi içerisindeki baş için aynı yaklaşım geçerli değildir. Çoğul biçim birimli bu adlar, genel ifade barındırmalarının yanı sıra başların tek Gös konumunu oluşturmamaktadırlar. Asıl olarak bu adların GenD ile çekimlenmesi, çoğul biçim birimiyle ilgili değildir. Bu adlar, “*ağaç*” ve “*su*” gibi tek başlarına da genelleme içermektedir. Adların önünde Belirlilik veya Belirsizlik ifade eden sayı olduğunda GenD'ye rastlanır:

- (30) a. (herhangi) (~~bir~~) ağac-Ø_{Say-1n} varlığı-1
any tree-NUM-GEN presence-3SG.POSS
'the presence of any tree'
- b. iki ağac-Ø_{Say-1n} varlığı-1
two tree-NUM-GEN presence-3SG.POSS
'the presence of two trees'
- c. *iki ağaç-lar-ın varlığı-1
two tree-PL-GEN presence-3SG.POSS

Bilindiği üzere Türkçede sayının var olduğu yerlerde çoğul biçim birimi adın üzerine kodlanmamaktadır. Bu nedenle (30c) yanlıştır. (30a)'da ise (30b)'deki gibi sayı uyumunun boş olarak yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla (30a-b)'de sayı, Belirli veya Belirsiz de olsa boşken bile GenD'nin işaretlenmesini tetiklemektedir. Çoğul biçim birimi almış genel adlarda ise sayının ne olduğu belirtilmediği için çoğul biçim birim ad üzerinde yer almakta, sayı tarafından engellenmemektedir. (29) ve (30)'daki örnekler bize GenD'nin genel adlar üzerinde ortaya çıkmasının çoğul biçim birimiyle değil de sayı ile ilgili olduğunu kanıtlamaktadır. Çoğul, sayı tarafından engellense bile ad üzerindeki varlığı belirlidir. Her iki örnek türündeki tek fark, çoğulun açık veya kapalı olarak yer alıp almadığıdır.

Genel adlar, sayı tarafından baskılandığı için Belirlilik kazanmakta ve Gös konumunda bulunmaktadır. Bu noktada, sayı ve GenD ilişkisinin neden AAB'lerde aynı şekilde işlemediği düşünülebilir. Konuya bu noktadan bakıldığında Gös'ten sonra gelen sayının, birleşikteki çoğul biçim biriminden bağımsız olduğu gözlemlenmektedir: “*derneğin iki folklor kıyafetleri sergisi*”, “*kulübün üç başkan adayları toplantısı*”. Örneklerdeki bu sayılar AAB'nin öbek kurduğu “*sergisi*” ve “*toplantısı*” başlarını nitelemektedir. Çoğullu AAB'ler, birincil başlarla da bir AAB oluşturduğundan sayı hiçbirinin arasına girememektedir. AAB'de genel anlam ifade eden adların sayıdan bağımsız olmalarından dolayı Gen alamamaları, onların Gös konumunda olmadıklarının diğer bir göstergesidir.

TT üzerine tartıştığımız bu örneklerin ardından Giriş bölümü (1c)'deki örneği yeniden ele alalım:

- (31) (1c) “[424] (7)...At[a]ları vefatı boldı...”

(31)'de genel anlam ifade eden “ataları” adının “vefâtı” başına bağlanmak için GenD almasını tetikleyen bir durum yoktur. Öyleyse Harezmi döneminde genel adların önünde Belirsiz olarak yer alan sayı, GenD'nin işaretlenmesinde herhangi bir role sahip değildir. Sayı da bunu tetiklemiyorsa GenD'nin böyle niceleyicilerle doğrudan bağının olmadığı akıllara gelmektedir. GenD, bu tür kullanımlarda da sözcük üzerinde zorunluluk teşkil etmemektedir. (31)'deki genel ad dışında çoğul bildiren öznelerin görüldüğü tümcelerde “vefâtı” başının “vefâtları” olarak çekimlendiğine dair bir kullanım mevcuttur:

(32) “[5] (1)

...*Ḥadīca ḥātun razhā-Ø*

Peygāmbar-dın sekkiz oğlan

Hatice wife may Allah be pleased-NOM prophet-ABL eight son

tuğur-dı-Ø: tört-i erkek taqı tört-i qız er-di-Ø (2)

give birth-PST-3SG four-3SG.POSS boy and four-3SG.POSS girl be.COP-PST-3PL

Erkek-i ‘Abdullāh taqı Qāsim er-di-Ø, taqı Tayyib taqı Zāhir.

male-3SG.POSS Abdullah and Kasım be.COP-PST-3PL and Tayyib and Zahir

Bu tört-i nāresīde erken vefāt-ları bol-dı-Ø...”

those four-3SG.POSS non-adolescent early death-3PL.POSS become-PST-3PL

‘...Hatice hatunun (razha) Peygamber’den sekiz oğlu oldu. Bunların dördü erkek dördü ise kızdı. Erkekler: Abdullah, Osman, Tayyib ve Zahir’di. Dördü de ergenliğe girmeden vefat etti...’

‘...Hatice wife (may Allah be pleased) had eight sons from the Prophet. Four of them were boys and four girls. The boys were Abdullah, Osman, Tayyib and Zahir. All four died before reaching puberty...’ (Eckmann, 1995)

(32)'de “törti” sayısı; “Abdullah, Osman, Tayyib ve Zahir”e gönderimde bulunmaktadır. Bundan dolayı yüklem, “vefâtları” olarak karşımıza çıkmaktadır. Sayılar temel olarak Belirlilik içermektedirler. Bu nedenle TT’de GenD ile çekimlenip Gös konumunda yer alırlar (dördünün vefâtı). Ancak “vefâtı bol” kullanımında parçacıkların ve çoğulların ardından sayıların da GenD’ye ihtiyaç duymadığı görülmektedir. Analizin başında, tümcenin önüne henüz “bol” veya herhangi bir eylemin taşınmadığını söylemiştik. Belirleyici konumunu dolduran “bolğan” SİYT’sinin oluşmamasının yanı sıra özel adların içsel olarak Belirliliğe sahip olması⁷, yerine göre GenD’nin işaretlenmesini gerekli kılmayabilir. (32)’de, bu özel adları temsil eden sayı gibi dilsel öğeler de asıl olarak parçacılı temsil etmektedir. Kısaca tüm bu unsurların kendi içinde anlamsal olarak Belirlilik barındırması, bizlere GenD’nin ekten ziyade klitik olarak yorumlanabileceğini göstermektedir.

Diğer yandan TT’de gösterimsellerin de adlara Belirlilik kattığından söz etmeliyiz. Gösterimsellerin olduğu yerde adlar GenD ile işaretlenmektedir: “*o evin penceresi, bu gömleğin düğmesi, şu bahçe kapısının rengi*”. Örneklerde gösterimsellerin GenD’yi tetiklediği açıkça görülmekteyken Giriş bölümünde yer alan (3c)’deki örnekte çoğul adı baskılayan gösterimsel, GenD’nin yüklenmesi konusunda bir etkiye sahip değildir:

(33) (3c) “[131] (4)...*Ol kimerseler cümlesi* (5) şehirde vefâtı boldılar...”

(33)’te gösterimselin dışında başka bir konu daha dikkatimizi çekmektedir. O da “cümlesi” başının -sI Poss biçim birimini hangi işlevde kullandığıyla ilgilidir. “Cümle” sözcüğü tarihi Türkçede “*hep, tamamıyla, tamamen, bütün, herkes*” anlamında belirteç işlevinde de kullanılabilmektedir. (34)’teki örnek bunu kanıtlamaktadır:

(34) “[12] (2)

...*Muḥammed-Ø secde-ke bar-muşda* (3) üst-ü-nge

Muhammed-NOM prostration-DAT arrive-ADV on-3SG.POSS-DAT

⁷ Hatırlanacağı üzere “*Ḥavvānūḡ vefâtı boldı*” örneğindeki GenD’nin adcıl uyum tarafından atanabileceğini söylemiştik. Bu nedenle (32)’de verdiğimiz örnekten, özel adların içsel olarak Belirlilik barındırdığı için hiçbir zaman GenD ile işaretlenemeyeceği anlamı çıkarılmamalıdır. Ayrıca İtalyancada özel adlar da Belirleyiciyle işaretlenebilmektedir (Alexiadou vd., 2007; Giusti, 2002). Dolayısıyla örneklerin elde edildiği bu dönemlerde, dilin gelişim aşamasında, klitikten eke doğru bir geçiş yolu izlenmiş olması; anlamsal ve söz dizimsel işlemlerden kaynaklanan birtakım biçimlenme farklılıklarının doğmuş olması yüksek ihtimaldir.

bırağ-sa-Ø, ton-lar-ı cümle necis bol-sa-Ø tē-p
 leave-SBJV-3SG dress-PL-3SG.POSS all dirty become-SBJV-3SG say-ADV
fermanla-dı er-se-Ø, bir mel'ün-Ø ay-dı-Ø: Men bar-a-yın
 order-PST be.COP-CON-3SG a cursed-NOM say-PST-3SG 1SG arrive-OPT-1SG
tē-p. Munlar-Ø yığılıp (4) baq-ıp tur-ur er-di-ler.
 say-EV.PST those-NOM weep together-ADV look-ADV stand-PROG be.COP-PST-3PL
Peyğāmbar-Ø 'as secde-ke bar-dı-Ø. Ol mel'ün-Ø tēwe-niñ
 prophet-NOM pbuh prostration-DAT arrive-PST-3SG that cursed-NOM camel-GEN
necāsatlıǵ būken-ler-i-n-i, baǵarsuq-lar-ı-n-ı, (5) cümle-si-n-i
 filthy intestine-PL-3SG.POSS-PRN'n'-ACC all-3SG.POSS-PRN'n'-ACC
Peyğāmbar 'as üze-si-niñe kemiş-ti-Ø. Ton-lar-ı-n-ı
 prophet pbuh on-3SG.POSS-DAT spill-PST-3SG dress-PL-3SG.POSS-PRN'n'-ACC
cümle necis qıl-dı er-se-Ø, Abū Cehl taqı
 all dirty make-PST do.COP-CON-3SG Abu Jahl and
yārān-lar-ı-Ø cümle külüş-ti-ler..."
 companion-PL-3SG.POSS-NOM all laugh together-PST-3PL

‘...Muhammed secdeye gittiğinde (Ebu Cehl, birisi bağırsakları Muhammed’in) üstüne bıraksın da giysilerinin hepsi kirlense diye buyruk verdi. (İçlerinden) lanetlenmiş biri “Ben gideyim.” dedi. Bunlar (diğer kişiler) ağlaşıp bakıp duruyorlardı. Peygamber ‘as secdeye vardı. O lanetlenmiş kişi, devenin pis olan bağırsaklarının hepsini Peygamber ‘as’ın üzerine döktü. Kıyafetleri baştan aşağı kirlendi. Ebu Cehl ise dostlarıyla birlikte gülüştü...’

‘...When Muhammad prostrate, (Abu Jahl) ordered (someone) to leave (intestines) on (Muhammed) so that all his clothes would become dirty, but one of them, who was cursed, said, “I will go.” Those (the others) looked on, weeping together. The Prophet (pbuh) prostrated. That cursed person spilled all the camel’s filthy intestines on the Prophet (pbuh). His clothes became dirty from head to toe. Abu Jahl laughed with his companions...’ (Eckmann, 1995)

(34)’te, “*cümle*” ve “*cümles*” olmak üzere iki kullanım görülmektedir. Bunlar, ad veya belirteç görevinde kullanılabilir. Ancak -sI biçim birimiyle çekimlenen her “*cümle*”nin, ad işlevinde kullanıldığı pek açık değildir. Öyleyse, GenD ile işaretlenmeyen “*kimerseler*” adı için özneyi temsil eden ve YalD’de çekimlenmiş bir unsur olması yönünde bir yaklaşımda bulunmak mümkündür. Çünkü (33)’te “*cümle*” sözcüğünün kullanıldığı yerlerde de -sI biçim biriminin sadece adı işaretlediğine dair net bir kanıt olmamakla birlikte belirteç görevinde de kullanıldığına dair çıkarım yapılabilir. -sI, baş olarak öbek kurabileceği bir birime bağlanmamaktadır. Ancak bunun aksine, (34)’te -sI ile çekimlenen “*cümle*”, GenD’li yapıyla (tēweniñ) öbeğeşebilmektedir. Bu noktada konuya belirteçler bakımından yaklaşacak olursak -sI ile çekimlenmeyip belirteç olarak yorumladığımız sözcüklerin -sI’den gerçekten yoksun olup olmadığı sorgulanmalıdır. Çünkü baş unsur olarak -sI, GenD’yi tetiklemek için ne kadar zayıf kalıyorsa yokluğunda da aynı düzeyde AÖ bağlamında sözcüklere etki eden bir güce sahip değildir. Dolayısıyla -sI’nın burada Durum atayan bir birim değil de belirtecin seçimlik bir üyesi olarak klitik görevini üstlenmesi, önerilerimiz arasındadır.

3.3 “*vefātı*” Başına GenD’siz Olarak Bağlanan Poss Başlı Öbekler

Giriş bölümü (3a-b)’de, Poss’la çekimlenmiş öbeklerin GenD alarak “*vefātı*” başına bağlanmadığını ifade etmiştik. (35a-b)’de bu örnekler tekrarlanmaktadır:

(35) (3a) a. “[255] (3)...*Sufyān bin ‘Uyaynanuñ atası vefātı boldı...*”

(3b) b. “[107] (3)...*cüftüm vefātı bolup turur...*”

Bu örneklerde Poss’a kadar olan kısım bir tümceyi temsil etmektedir. Bu tümceler bitimlidir ve adıları düşürülmüş olan öznelerle sahiptirler:

(36) a. (Ol,) *Sufyān bin 'Uyaynanunūg atası* (turur).

b. (Ol,) (menim) *cūftūm* (turur).

“*Turur*” koşacının metin içerisinde birçok yerde adları yüklemleştirebilme işlevinde kullanılması, bizi (36a-b)’de KT olarak var olduğunu düşünmeye yönlendirmiştir. 3.1’de, “*vefātī*” başının koşaçla çekimlenerek yüklemleşemediğini vurguladığımızda başın bağlı olduğu GenD’li yapı da yüklem içerisine dâhil edilmekteydi. Ancak burada hâlihazırda “*vefātī*” başından önce bir tümce vardır ve bu tümce “*bolğan*” gibi henüz oluşumunu tamamlamamış boş bir SİYT’ye sahip değildir. Tümceler; aslında düşürülmüş adlarla oluşurken adılın ifade ettiği kişiye Belirlilik, biriciklik katmaktadır. Bu Belirliliği (37a-b)’deki gibi düşünebiliriz:

(37) a. *Sufyān bin 'Uyaynanunūg atası* (~~*bol-ğan-ol*~~)

b. *cūftūm* (~~*bol-ğan-ol*~~)

(37)’de vurgulamak istediğimiz ana husus, “*turur*”lu tümcelerin “*bol-*” yardımcı eylemiyle adılı nitelemesiyle “*vefātī*” başına bağlanabileceğidir. Ancak adılın kendi alanı içinde öncülü olan bir ada bağlı olması, Bağlanma Teorisi’nde (Binding Theory) B İlkesini (Principal B) ihlal etmektedir. B İlkesine göre adıl, kendi alanı içinde bağımsızdır. Onu yöneten öncül bir unsur yoktur (Carnie, 2013; Adger, 2002). Metin içinde bu öncül unsur yani özel ad geçmemiş olsa bile adılın mutlaka gerçek bir ada bağlanacağı bilinmektedir. Ancak bu adılların SİYT konumunda gerçek bir ada gönderimde bulunması, (38a-b)’de olduğu gibi bozukluğa yol açtığı için de GenD adıl üzerinde yer alamamaktadır. “*Atası*” ve “*cūftūm*” gibi başlar ise “*bol-*” eylemi ile öbek oluşturdıklarından GenD, adıl üzerinden bu başlara da taşınmamaktadır:

(38) a. *[_{OA} Ø t_i] *Sufyān bin 'Uyaynanunūg atası*-(**GEN t_n*) [_{SIYT} *bol-ğan a-nunūg t_n* t_i] *vefātī* boldı.

b. *[_{OA} Ø t_k] *cūftūm*-(**GEN t_m*) [_{SIYT} *bol-ğan a-nunūg t_m* t_k] *vefātī* bolup turur.

3.4 Özel Adlarla Oluşturulan Ad-Ad Birleşikleri

Giriş bölümü (4a-b)’de verilen öbeklerde özel adlar, “*vefātī*” başının hemen bitişiğinde yer alarak yapı oluşturmaktadır. Analizimizin başında ele aldığımız konuyla ilgili her ne kadar söz dizimsel ve yapısal çıkarımlara dayalı önerilerde bulunsak da konuyu anlam bilimsel yönden de değerlendirmek gerekmektedir. Günümüzde olduğu gibi Harezmi Türkçesi döneminde de özel adlarla oluşan kimi öbeklerde kavramlaştırma yoluna gidilmiş olabilir. Konuya açıklık getirmek adına TT’den şu örnekler verilebilir: *Ajda bardağı*, *Hürrem yüzüğü*, *Velioğlu hayratı*. Bu tür örnekler; tanınmış birtakım kişiler, onların eserleri veya onlarla özdeşleşen eşyalarla oluşturulmuştur. Benzer ifadelerin, yanına eylem aldığı durumlar ise şöyle örneklendirilebilir: *Fransız ihtilali oldu*. (4a-b)’deki alıntılarda adı geçen kişiler, o dönemde tanınmış, saygın ve oldukça önemli dini şahsiyetlerdir. Harezmi döneminde yaşayan insanların zihin sözlükçelerinde böyle kullanımların olması, özel şahsiyetler adına “*vefat*” olayını özgünleştirdiklerine, kayda değer ve not düşülmesi gereken bir olay olarak algıladıklarına işaret ediyor olabilir. Giriş bölümü (1a)’da GenD almayan özel adla (4a-b)’de GenD almayan adların bu nedenlerle birbirlerinden farklılaşmaları mümkün görünmektedir. Kanaatimizce “*vefātī*” başıyla yan yana kullanılan özel adların kavram oluşturma ihtimali, diğerlerine göre daha yüksektir.

4. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada temel olarak “*vefātī bol-*” EÖ’sündeki Poss işaretli adın, GenD’li veya GenD’siz olan adlarla öbek kurmasını tetikleyen etkenler üzerinde durulmuştur. Tartışmalarımızdan çıkarılan sonuç ve öneriler, maddeler hâlinde şöyle özetlenebilir:

i) “*vefātī*” başı, TT’de olduğu gibi koşaçla yüklemleşememektedir. TT’de GenD ile öbeğeşen Poss’lu başlar, koşaçla yüklemleşebilmek için tümce başında SİYT’li bir tümce barındırmaktadır. SİYT, burada AÖ’yü konuşturarak tümceye Belirlilik katmaktadır. AÖ hakkında tümce başında bilgi vermektedir. Ancak Harezmi Türkçesinden ele aldığımız örneklerde böyle bir SİYT’nin henüz gelişmediği görülmektedir. Dolayısıyla koşaçla yüklemleşemeyen “*vefātī*” başı, “*bol-*” eylemiyle bu işlevini yerine getirmiş olabilir. Bunun sonucunda da GenD’li adlar, “*vefātī*” ile öbeğeşip “*bol-*” eylemini yalnız bırakmış ve onun asıl eylem olarak kullanılmasına neden olmuştur. GenD’siz öbeklerde ise öznelerin YalD işlevini korumasından söz edilebilir. Kanaatimizce bu tür tümcelerde özne, “*bol-*” eylemi tarafından yönetilmektedir. 2. bölüm (10b)’de verdiğimiz örnek, TT için her ne kadar yanlış olsa da Harezmi Türkçesinde bu yapıların SİYT formunun gelişmemesinden dolayı kullanıldığı düşünülmektedir. Harezmi

Türkçesinde kabul gören “GenD’siz özne + vefâtı bol-” yapısının zaman içinde SİYT’nin gelişmesiyle TT’ye gelindiğinde (10b)’deki gibi yerini bozuk formlara bırakmış olması yaklaşımlarımız arasındadır.

ii) 2. bölüm (13a)’da zarf-fiille oluşan YT’lerde de “vefâtı” adı üzerindeki Poss’un korunduğu görülmektedir. Poss’un burada zarf-fiil üzerinde olmayışı, 1. bölümde çeşitli Türk dillerinden verilen YT uyumuna ilişkin örneklerin ardından farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır. Hafif eylemle oluşan adlar, eyleme zarf-fiil eklendiğinde Poss’u devretmemektedir. Zarf-fiiller Poss uyumu olmadan kullanılmaktadır.

iii) YT’li ve KT’li tümceleri incelememizin sebebi, aynı yapıların bu tümcelerde nasıl davrandığını gözlemlemektir. YT’lerin de burada ana tümceler gibi davranması, yine tümce başında KÖ oluşturan SİYT’nin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan durum, yalnızca ana tümceyle sınırlandırılmamalıdır. İlgeç ve eylemler, Harezmi Türkçesinde de adlara Durum atamaktadır. Ancak KT’lerde adlar üzerinde Poss’lar her zaman GenD atayamamaktadır.

iv) Harezmi Türkçesinin parçacılı yapılarında adlar, devam eden tümcelerde yer almamaktadır. Bu durum YalD’nin, ÇıkD ve GenD’den daha güçlü Belirleyici işlevinde olduğunu göstermektedir. TT’de ise bir sonraki tümcelerde ÇıkD ve GenD kullanılabildiği için YalD’nin çok güçlü bir işlevi yoktur. Esasen, tarihi metinlerde parçacılar, soyut bir küme olsun veya olmasın belirli bir kümenin varlığını zihinde kodlamaktadır. Ancak Belirleyiciyi biçim bilimsel düzeyde kodlama konusuna geldiğinde Harezmi Türkçesinin bunu tam olarak yerine getiremediği anlaşılmaktadır. TT’deki parçacılı adlarda ise bu, düzenli olarak işlemektedir. Bu nedenle Harezmi Türkçesinde “vefâtı bol-” öbeğinin öznesini oluşturan parçacıl, YalD’de çekimlenmektedir.

v) Günümüz Türkçesinde genel adlar, Gös konumunda sayı tarafından baskılanmaktadır. GenD almaları da bundan kaynaklanmaktadır. Çoğul biçim biriminin GenD konusunda bir etkisi yoktur. Harezmi Türkçesinde ise sayının GenD’yi tetiklemesi söz konusu değildir. (32)’deki örnekte, özel adlara gönderimde bulunan sayının (törtü) üzerinde de GenD’nin görülmemesi, onun parçacılarla ve sayılarda klitik olabileceği yorumunu akıllara getirmektedir.

vi) (33)’te “cümlesî” başının Poss almasından dolayı GenD’yi tetiklemesi gerektiği düşünülebilir. Ancak devamında verdiğimiz örneklerde “cümle” ve “cümlesî” türünden kullanımların, hem belirteç hem de ad görevinde olduğu görülmektedir. (33)’te belirteç olabileceğini düşündüğümüz “cümlesî” için, “kimerseler”in de GenD yüklenmesini tetikleyecek bir unsur yoktur. Aynı zamanda burada, “ol” gösterimseli de GenD’yi etkilememektedir. Bu da biçim bilimsel olarak GenD’nin zayıf olduğunu ifade etmektedir.

vii) Poss’lu öbeklerin “vefâtı” başına GenD’siz bağlandığını gördüğümüz (35a-b)’de, koşaçlı tümcelerin KT olarak varlığından söz edilmişti. Koşaçlı tümceler bir üst tümceye bağlanırken tümce başındaki düşmüş adılın “bol-” tarafından kapalı olarak nitelenmesi, B ilkesi ihlaline neden olmaktadır. Bundan dolayı adıl, ne üzerine GenD alabilmekte ne de Poss’lu başlara GenD’yi devredebilmektedir. Bu öbeklerin “vefâtı” başına GenD’siz bağlanmasının arka planındaki neden, tarafımızca bu şekilde değerlendirilmektedir.

viii) Özel adların AAB etrafında kavram oluşturmak için bir araya gelmesi, Harezmi Türkçesi döneminde de mümkün görünmektedir. Bu sayede, önemli görülen kişilerin ölümleri hafızalara kazınmış; AAB’ler kavramlaştırılmıştır.

Türkçe Kısaltmalar

AT	ana tümce
BK-D	Bilge Kağan - Doğu
BÖ	belirteç öbeği
EÖ	eylem öbeği
EyÖ	eylemcil özne
KT-D	Kül Tigin - Doğu
KTÖ	küçük tümce öbeği
ÖA	özel ad

ParÖ	parçacıl öbeği
ZÖ	zaman öbeği

İngilizce Kısaltmalar

ABL	ablative
ACC	accusative
ADV	adverb(ial)
ATTR	attributive
CAUS	causative
COMPP/CP	complement phrase
CON	conditional
COP	copula
DAT	dative
EV	evidential
FN/fn	factive nominalizer
IMP	imperative
LOC	locative
NEG	negation, negative
NUM	numeral
OPT	optative
PERF	perfect
PL	plural
PRN'n'	pronominal 'n'
PROG	progressive
PRS	present
PST	past
PTPL/PTCP/P	participle
Q	question particle/marker
SBJV	subjunctive
SG/s	singular
sP	singular possessive
SUB	subjective
TP	tense phrase

Kaynakça

- Abik, A. D. (2005). Türkçede “Vefât” Kelimesi ve Yardımcı Eylemleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 13-28.
- Abney, S. P. (1983). *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*. [Unpublished Doctoral Dissertation]. Indiana University, USA.
- Adger, D. (2002). *Core Syntax: A Minimalist Approach*. Oxford University Press.
- Ağca, F. (2007). Manihesit ve Budist Türkçe Metinlerde Eylem + -mA + İyEk “bol-” Yapısı Üzerine. *Türkbilgi*, (14), 3-21.
- Akman Acungil, F. (2015). Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Metinlerinde eylem + -mA+ “bol-” / “bol-” +eylem + -mA Yapısı ve Kiplik Anlamları. *Gazi Türkiyat*, (17), 121-134.
- Alexiadou, A., Haegeman, L. & Stavrou, M. (2007). *Noun Phrase in the Generative Perspective*. Mouton de Gruyter.
- Ata, A. (2019). *Kıssaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) - I Giriş-Metin-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Ferâdis - Uşmağların Açık Yolu - Cennetlerin Açık Yolu/III Dizin-Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aygen, N. G. (2002). *Finiteness, Case and Clausal Architecture*. [Unpublished Doctoral Dissertation]. Harvard University, USA. Access Link: https://www.academia.edu/39775646/Aygen_Harvard_Dissertation
- Baker, M. C. & Vinokurova, N. (2010). Two Modalies of Case Assignment: Case in Sakha. *Natural Language & Linguist Theory*, 28, 593-642.
- Baydar, T. (2013). İsim + Yardımcı Eylem Şeklinde Oluşan Birleşik Eylemler Üzerine. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], (49), 55-66.
- Broadwell, G. A. (2008). Turkish Suspended Affixation Is Lexical Sharing. M. Butt & T. H. King (Eds.), *Proceedings Of LFG08*, (pp. 198-213). CSLI Publications.
- Campe, P. (2013). Word order restrictions in adnominal constructions. The case of the German pre-versus postnominal genitive. In A. Carlier & J.C. Verstraete (Eds.), *The Genitive* (pp. 255-298). John Benjamins Publishing Company.
- Carlier, A., Goyens, M. & Lamiroy, B. (2013). De: A genitive marker in French? Its grammaticalization path from Latin to French. In A. Carlier & J.C. Verstraete (Eds.), *The Genitive* (pp. 141-216). John Benjamins Publishing Company.
- Carlier, A. & Verstraete, J.C. (2013). Genitive case and genitive constructions: An introduction. In A. Carlier & J.C. Verstraete (Eds.), *The Genitive* (pp. 1-16). John Benjamins Publishing Company.
- Carnie, A. (2013). *Syntax A Generative Introduction*. Wiley-Blackwell.
- Coene, M. & D'hulst, Y. (2003). Introduction: The Syntax and Semantics of Noun Phrases. In. M. Coene & Y. D'hulst (Eds.), *From NP to DP: Volume 1: The Syntax and Semantics of Noun Phrases* (pp. 1-33). John Benjamins Publishing Company.
- Contreras, H. (1995). Small Clauses and Complex Predicates. In. A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 135-152). Academic Press.
- Eckmann, J. (1995). *Nehcü'l-Ferâdis - Uşmağların Açık Yolu- Cennetlerin Açık Yolu*. Yayına Hazırlayanlar: S. Tezcan & H. Zülfikar. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (1996). *Neseb-nâme Tercümesi*. Yesevi Yayıncılık.
- Erdal, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. (3rd ed). Brill.
- Erk Emeksiz, Z. (2003). *Özgüllük ve Belirlilik* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Giusti, G. (2002). The Functional Structure of Noun Phrases: A Bare Phrase Structure Approach. In G. Cinque (Eds.), *Functional Structure in DP and IP: The Cartography of Syntactic Structures* (pp. 54-90). Oxford University Press.
- Göksel, A. & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Routledge.
- Guéron, J. & Hoekstra, T. (1995). The Temporal Interpretation of Predication. In. A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 77-107). Academic Press.

- Kabak, B. (2007). Turkish Suspended Affixation. *Linguistics*, 45(2), 311-347.
- Kabak, B. & Vogel, I. (2001). The Phonological Word And Stress Assignment in Turkish. *Phonology*, 18(3), 315-360.
- Karabeyoğlu, A. R. (2007). Orhon Yazıtları'nda "bol-" ve Er- Eylemleri Üzerine. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (22), 87-100.
- Kaşgarlı, R. A. (2015). "bol-" Eyleminin Yeni Uygurcadaki İşlevi Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 51(51), 95-135.
- Kornfilt, J. & Whitman, J. (2012). Genitive Subjects in TP Nominalizations. In I. Gianina (Eds.), *Proceedings of JeNom 4* (pp. 1-34). Working Papers of the SFB.
- Kornfilt, J. & von Heusinger, K. (2009). Specificity and Partitivity in Some Altaic Languages. In R. Vermeulen & R. Shibagaki (Eds.), *Proceedings of WAFL 5* (pp. 19-40). Cambridge, MA: MITWPL 58.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish Descriptive Grammars*. Routledge.
- Kornfilt, J. (1996). Naked Partitive Phrases in Turkish. In J. Hoeksema (Eds.), *Partitives: Studies on the Syntax and Semantics of Partitive and Related Constructions* (pp. 107-142). Mouton de Gruyter.
- Kunduracı, A. (2015). Türkçede Aitlik Ulamı ve Biçimsel İfadesi. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 43-62.
- Kunduracı, A. (2013). *Turkish Noun-Noun Compounds: A Process-Based Paradigmatic Account*. [Unpublished Doctoral Dissertation]. University of Calgary.
- Kunduracı, G. (2011). *Eski Türkçede "bol-" Eylemi Üzerine Bir Araştırma* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Löbel, E. (1993). On the Parametrization of Lexical Properties. In G. Fanselow (Eds.), *The Parametrization of Universal Grammar, Linguistik Aktuell* (pp. 183-199). John Benjamins Publishing Company.
- Lyons, C. (1999). *Definiteness*. Cambridge University Press.
- Miyagawa, S. (2008). Genitive Subjects in Altaic. *Proceedings of the Workshop on Altaic Formal Linguistics, MIT Working Papers in Linguistics*, 4, 1-18.
- Moro, A. (1995). Small Clauses With Predicative Nominals. In A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 109-132). Academic Press.
- Norde, M. (2013). Tracing the origins of the Swedish group genitive. In A. Carlier & J.C. Verstraete (Eds.), *The Genitive* (pp. 299-332). John Benjamins Publishing Company.
- Öner, M. (2006). Türkçede İsimden Eylem Yapımı Üzerine Notlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 60-76.
- Özalan, U. (2014). Türk Dilinin Çağdaş Diyalektlerinde Cevherî Ek Eylem Olarak +(B)O(L)-. *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 6-31.
- Öztürk, E. & Erguvanlı Taylan, E. (2016). Possessive Constructions in Turkish. *Lingua*, 182, 88-108.
- Pereltsvaig, A. & Lyutikova, E. (2014). Possessives within and beyond NP: Two ezafe-constructions in Tatar. In A. Bondaruk, G. Dalmi & A. Grosu (Eds.), *Advances in the Syntax of DPs. Structure, agreement, and case* (pp. 193-219). John Benjamins Publishing Company.
- Rapoport, T. R. (1995). Specificity, Objects, and Nominal Small Clauses. In A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 153-177). Academic Press.
- Raposo, E. & Uriagereka, J. (1995). Two Types of Small Clauses (Toward a Syntax of Theme/Rheme Relations). In A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 179-206). Academic Press.
- Rothstein, S. (1995). Small Clause and Copular Constructions. In A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 27-48). Academic Press.
- Sportiche, D. (1995). French Predicate Clitics and Clause Structure. In A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 287-324). Academic Press.
- Starke, M. (1995). On the Format for Small Clauses. In A. Cardinaletti, M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 237-269). Academic Press.

- Stowell, T. (1995). Remarks on Clause Structure. In. A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 271-286). Academic Press.
- Şahin, H. (2018). Türk Dili Sözlüklerinde Madde Başı Olarak “bol-”/“Ol-” ve “Er-/İ-” Eylemleri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKİAD)*, 2(1), 156-162.
- Şen, S. (2021). *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. Kesit Yayınları.
- Taraldsen, K. T. (1995). Participle-based Small Clause Complements of fâ ‘get’ in Norwegian. In. A. Cardinaletti & M. T. Guasti (Eds.), *Syntax and Semantics, Small Clauses* (pp. 207-233). Academic Press.
- Tekin, T. (1988). *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarca*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- The Leipzig Glossing Rules (2015, May 31) The Leipzig Glossing Rules: Conventions for Interlinear Morpheme-by-Morpheme Glosses. *Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology Department of Linguistics*.
- <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>
- Tura, S. S. (1986). Definiteness and Referentiality: Nonverbal Sentences. In D. I. Slobin & K. Zimmer (Eds.), *Studies in Turkish Linguistics* (pp. 165-194). John Benjamins Publishing Company.
- Türker, L. (2019). *Noun Phrases in Article-less Languages: Uzbek and Beyond*. John Benjamins Publishing Company.
- Van Peteghem, M. & Paykin, K. (2013). The Russian genitive within the NP and the VP. In A. Carlier & J.C. Verstraete (Eds.), *The Genitive* (pp. 55-104). John Benjamins Publishing Company.
- von Heusinger, K. & Kornfilt, J. (2021). Turkish Partitive Constructions and (Non-)exhaustivity. In. G. Giusti & P. Sleeman (Eds.), *Partitive Determiners, Partitive Pronouns and Partitive Case* (pp. 263-294). de Gruyter.
- von Heusinger, K. & Kornfilt, J. (2017). Partitivity and Case Marking in Turkish and Related Languages. *Glossa: A Journal of General Linguistics*, 2(1), 1-40.

Extended Abstract

Genitive Case (GenC) is included in the category of noun inflection within the category of inflection and its main function is to be on the noun phrase that indicates the owner of the element expressed by another phrase. When we look at the studies conducted in the field, GenC has a certain prototype, but it is observed that it exhibits different appearances from this prototype at some points. The elements affecting this situation are semantic processes. In addition to marking the possessor of noun phrases, GenC is also used in the function of marking the subject of some non-finite sentences. GenC is of noun origin. Therefore, since Old Turkish, it can also be formed as a pronoun: “*māniḡ balīkīmtakī bodun bukun*”. In addition to marking the subjects of subordinate clauses, there are also places where they are used as predicates: “*māniḡ ... kazgančīm siziḡ ārmāz mū?*”.

This study mainly focuses on the factors that trigger the noun that signed with Possessive (Poss) in the Verb Phrase (VP) “*vefāti bol-*” to form phrases with nouns with or without GenC. The noun “*vefāti*” in the phrase “*vefāti bol-*”, which is frequently encountered in Khorezm and Chagatay Turkish, is not connected to the GenC morpheme in sentences such as “*Fāṭima razhā Peyḡāmbēr ‘as’dın altı ay soḡ vefāti boldı*” although it contains a Poss. On the contrary, it is possible to see the GenC in the example “*Ḥavvānūḡ vefāti boldı*”. In addition, it was observed that the phrase “*vefāti bol-*” cannot be predicated by taking the copula “*turur*” (**Ḥavvānūḡ vefāti turur*) except for the verb “*bol-*”. Following these determinations that form the basis of the research questions, some results were obtained. Our findings are as follows:

The head “*vefāti*” cannot be predicated with a copula as in Türkiye Turkish (TT). In TT, the heads with Poss that phrase with GenC contain a sentence with Relative Clause (RC) at the beginning of the sentence in order to be predicated with a copula. RC adds Definiteness to the sentence by making Noun Phrase (NP) the Topic here. It provides information about NP at the beginning of the sentence. However, in the examples we have examined from Khorezm Turkish, it is seen that such a RC has not yet developed. Therefore, the head “*vefāti*” that cannot be predicated with a copula may have fulfilled this function with the verb “*bol-*”. As a result, the nouns with GenC phrased with “*vefāti*”, leaving the verb “*bol-*” alone and causing it to be used as the main verb. In the phrases without GenC, it can be said that the subjects

preserve their Nominative Case (NOMC) function. In our opinion, the subject in such sentences is governed by the verb “*bol-*”. Although the example we gave in section 2 (10b) is wrong for TT, it is thought that these structures were used in Khorezm Turkish because the RC form did not develop. Our approach is that the structure “*non-GenC + vefāti bol-*”, which was accepted in Khorezm Turkish, was replaced by corrupted forms as in (10b) in TT with the development of RC over time.

In the 2th section (13a), it is seen that the Poss on the noun “*vefāti*” is preserved in the non-finites formed with gerundiums. The fact that Poss is not on the gerundiums here provides a different perspective after the examples of non-finite harmony given from various Turkish languages in the 1st section. Nouns formed with light verbs do not transfer Poss when an gerundium is added to the verb. Gerundiums are used without Poss harmony.

In the partitive structures of Khorezm Turkish, nouns are not included in the following sentences. This situation shows that NC has a stronger Determiner function than Ablative (ABL) and GenC. In TT, since ABL and GenC can be used in the following sentences, NC does not have a very strong function. Essentially, in historical texts, partitives mentally encode the existence of a certain set, whether it is an abstract set or not. However, when it comes to coding the Determiner at the morphological level, it is understood that Khorezm Turkish cannot do this completely. In addition to this, this works regularly in the

partitive nouns in TT. For this reason, the partitive that forms the subject of the phrase “*vefāti bol-*” in Khorezm Turkish is inflected in NC.

In (35a-b), where we see that the phrases with Poss are connected to the beginning of “*vefāti*” without GenC, the existence of the copula sentences as Small Clause (SC) was mentioned. When the copula sentences are connected to a higher sentence, the covert modification of the elided pronoun at the beginning of the sentence by “*bol-*” causes a violation of Principle B. Therefore, the pronoun can neither take GenC nor transfer GenC to the head with Poss. The reason behind the connection of these phrases to the head “*vefāti*” without GenC is evaluated in this way by us.

Finally, while particles, demonstratives and numbers have great influence to be marked nouns with GenC, the fact that GenC does not exist at the morphological level in Khorezm Turkish has paved the way for us to think of the GenC as clitic.